

มรดกพุทธศิลปสถาปัตยกรรม วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช¹

ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

อาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อิสริยา บุณณอรรจน์

นักวิจัย

แผนงานวิจัยแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาค
ด้วยการจัดการแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป

ดร. นันทวรรณ ม่วงไธสง

อาจารย์ประจำภาควิชาการท่องเที่ยว
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

“ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” มุ่งทำการศึกษารูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชโดยละเอียด โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบบูรณาการทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ด้วยการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ สอดทวนกัน เพื่อให้ทราบถึงประวัติศาสตร์การก่อสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม ร่วมกับการสำรวจจริงวัดสถาปัตยกรรมต่างๆ ในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชโดยละเอียด การจัดทำฐานข้อมูลภาพถ่ายปัจจุบัน การค้นคว้าข้อมูลจากภาพถ่ายเก่า ตลอดจนการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ เพื่ออธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาในเส้นทางสู่การเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม และการสื่อความหมายเพื่อการท่องเที่ยว

ในที่นี่ ได้ดำเนินการศึกษาอาคารสำคัญภายในผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช เพื่อเรียบเรียงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนคำอธิบายทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรม รวมทั้งจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ ทั้งสิ้น 8 อาคาร คือ องค์พระบรมธาตุเจดีย์, พระระเบียงทับเกษตร, พระวิหารเขียน, พระวิหารมหาภิเนษกรมณ์ หรือวิหารพระทรงม้า, พระวิหารธรรมศาลา, พระระเบียงคต, พระวิหารหลวง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ แผนงานวิจัยแผนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป. โดย อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. สนับสนุนทุนวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2556.

138 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อนำเสนอข้อมูล ข้อสังเกต และองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบซึ่งเกี่ยวข้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม รวมทั้งการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม แบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ จากข้อมูลการสำรวจภาคสนาม เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อเนื่องในแง่ของการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนนำไปสู่การจัดการการสื่อความหมายแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปประยุกต์สู่การทำเอกสารประกอบการพิจารณาเพื่อเสนอ “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช (Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat)”² เพื่อประกาศยกย่องเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในโอกาสต่อไป

คำสำคัญ: วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช / วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช / ผังบริเวณ / ศิลปสถาปัตยกรรมไทย / มรดกทางสถาปัตยกรรม / มรดกพุทธศาสนสถาปัตยกรรม / ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม / มรดกโลก / มรดกโลกทางวัฒนธรรม / บัญชีรายชื่อชั่วคราว

² ดูเพิ่มเติมใน <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5752/> ข้อสังเกตมีอยู่ว่า ชื่อที่ถูกต้องของวัดตามธรรมเนียมแต่โบราณ คือ “วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” เนื่องจากสถาปนาของวัดเป็น “ทรงเจดีย์” ดูแนวคิดดังกล่าวเพิ่มเติมได้ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร. **พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง**. กรุงเทพฯ: ฤๅชคเนย์. 2552. และชื่อภาษาอังกฤษของจังหวัดในคำว่า “Si” ที่ถูกต้องควรจะเป็น “Sri” เป็นประเด็นเร่งด่วนที่ต้องพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ถูกต้องหรือไม่ ก่อนที่จะดำเนินการในขั้นตอนที่ซับซ้อนขึ้น

1. ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

สืบเนื่องจากการทำการศึกษาในประเด็นเรื่อง “การศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม”³ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในโครงการวิจัย 2 โครงการ คือ “การวิจัยการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าศักยภาพ และแนวทางการเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อขอรับการพิจารณาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติม” ภายใต้แผนการวิจัย “แผนยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการท่องเที่ยวแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร และสภากิจแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2556 และ “โครงการวิจัยมรดกทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช”⁴ อันเป็นโครงการสืบเนื่องจากการศึกษาวิจัยเพื่อการถอดรหัสเอกสารสำคัญเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราช และภาคใต้ภายใต้ “ชุดโครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย” สนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

จากการศึกษาในประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งได้สรุปพัฒนาการของการวางผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชออกเป็นระยะใหญ่ 8 ระยะ ซึ่งจากการศึกษาข้างต้นนั้นได้ดำเนินการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารหลังต่างๆ ภายในวัดพระธาตุนครศรีธรรมราชอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ตลอดจนการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ สอดทวนกัน เพื่อให้ทราบถึงประวัติศาสตร์การก่อสร้าง พัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม ร่วมกับการสำรวจจริงวัดสถาปัตยกรรมต่างๆ ในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชโดยละเอียด การจัดทำฐานข้อมูลภาพถ่ายปัจจุบัน การค้นคว้าข้อมูลจากภาพถ่ายเก่า และได้พบข้อมูลและข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกเป็นจำนวนมาก

ในบทความนี้จึงมุ่งที่จะประมวลผลข้อมูลต่างๆ และนำเสนอด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารทั้งหมดอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตลอดจนพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรม เพื่อสอบทวนการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลปะ ด้วยคาดหวังว่าจะช่วยเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในบางมิติที่ยังขาดอยู่ให้เต็มสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

³ เกรียงไกร เกิดศิริ และบุญยกร วชิระเอียรชัย. “การศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม” ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม, ฉบับที่ 28 ประจำปีการศึกษา 2557. หน้า 81-117.

⁴ เกรียงไกร เกิดศิริ. “โครงการวิจัยมรดกทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” นำเสนอผลงานวิจัย ในการประชุมวิชาการ และการนำเสนอผลงานวิจัย “100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ครั้งที่ 5” อันเป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย”. (อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร, ผู้อำนวยการแผนการวิจัย) วันที่ 27-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2554. ณ โรงแรม บี.พี.แกรนด์ทาวเวอร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา.

140 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

นอกจากนี้ องค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรมของอาคารแต่ละหลังที่หมายรวมไปถึงรูปแบบสถาปัตยกรรม และแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อเนื่องไปสู่การทำเอกสารประกอบการพิจารณาในการ “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช (Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat)”⁵ เพื่อประกาศยกย่องเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในโอกาสต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของอาคารต่างๆ ในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ทั้งเอกสารลายลักษณ์ประเภทต่างๆ ตลอดจนแผนที่ แผนผัง และภาพถ่ายเก่า
2. เพื่อเพื่อศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยวิธีวิทยาด้านการวิจัยทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ ด้วยการสำรวจจริงวัด การจัดทำแบบสถาปัตยกรรม แบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติ เพื่ออธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ
3. เพื่อการจัดการฐานข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบเพื่อการค้นคว้าวิจัยต่อเนื่องในอนาคต
4. เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชอย่างเป็นระบบ

3. ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช และวัดพระบรมธาตุโดยสังเขป

จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ทำให้ทราบว่า องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช นั้นได้รับสถาปนาขึ้นมาแล้วตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นอย่างช้า และอาจจะระบุได้ด้วยว่าน่าจะสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1719 ดังที่กล่าวถึงในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช⁶ และการสถาปนา นั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับลังกา และพุกามอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในเอกสารดังกล่าวได้แสดงนัยยะว่าบ้านเมืองและพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นมีอยู่ก่อนหน้าแล้ว หากแต่ประสบเหตุพิภพภัย อันสะท้อนให้เห็นว่าก่อนการสถาปนาพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในปีพ.ศ. 1719 นั้น

⁵ ดูเพิ่มเติมใน <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5752/> ข้อสังเกตมีอยู่ว่า ชื่อที่ถูกต้องของวัดตามธรรมเนียมแต่โบราณ คือ “วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช” เนื่องจากสถาปนาของวัดเป็น “ทรงเจดีย์” ดูแนวคิดดังกล่าวเพิ่มเติมได้ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร. *พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง*. กรุงเทพฯ: ฤชชาตเนย์. 2552. และชื่อภาษาอังกฤษของจังหวัดในคำว่า “Sri” ที่ถูกต้องควรจะเป็น “Sri” เป็นประเด็นเร่งด่วนที่ต้องพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ถูกต้องหรือไม่ ก่อนที่จะดำเนินการในขั้นตอนที่ซับซ้อนขึ้น

⁶ David K. Wyatt. *The Crystal Sands: the Chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*. New York: Cornell University. 1975. 77.

เมืองนครศรีธรรมราชเคยประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุมาก่อนหน้าแล้ว ซึ่งไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาอย่างยาวนานนับย้อนไปได้ถึงพุทธศตวรรษที่ 5 และเมื่อพุทธศตวรรษที่ 8 ที่เส้นทางการค้าภาคพื้นมหาสมุทรก็รุ่งเรืองขึ้นอย่างก้าวกระโดดเนื่องจากเส้นทางแพรมหาสมุทรที่ทวีปถูกตัดขาดลงจากสงคราม ในพื้นที่คาบสมุทรไทย-มาเลเซียมีชุมชนที่พัฒนาความซับซ้อนจนเข้าสู่ความเป็นเมืองหลายต่อหลายชุมชน ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เกิดเป็นเครือข่ายของเมืองที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรภาคใต้ คาบสมุทรมาลายู และบริเวณหมู่เกาะต่างๆ ที่อยู่บนเส้นทางการค้าภาคพื้นมหาสมุทร ในนามของ “ศรีวิชัย” ซึ่งศูนย์กลางอำนาจจะเคลื่อนตัวไปตามตามความเข้มแข็งของเมืองต่างๆ บางครั้งเคลื่อนไปอยู่บนหมู่เกาะ และบางครั้งก็เคลื่อนมาอยู่ที่คาบสมุทร⁷ สำหรับพื้นที่คาบสมุทรภาคใต้แถบสุราษฎร์ธานีถึงนครศรีธรรมราชได้มีชุมชนก่อตัวขึ้นเป็นเมืองทำการค้าทางทะเลในขณะเดียวกันก็สัมพันธ์กับเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร⁸ ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พระพุทธศาสนาแบบมหายานได้มีบทบาทมากขึ้นดังมีหลักฐานศิลปสถาปัตยกรรมตลอดจารึกต่างๆ เป็นประจักษ์

ในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ชุมชนในพื้นที่นครศรีธรรมราชได้รุ่งเรืองขึ้นในฐานะของ “ตมลิงคะ (Tamlingka)” ซึ่งหมายความว่า “คิ่วลิงก์ทองแดง” ที่รู้จักกันว่า “ตามพรลิงค์” และเริ่มปฏิเสธอำนาจของศรีวิชัยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 ดังปรากฏกล่าวถึงคณะทูตจาก “ต่วนหม่าลิง” ไปถวายบรรณาการต่อราชสำนักจีนในปี พ.ศ. 1613 และจารึกถึงกาสัมย์โปลนาหลวงให้ข้อมูลว่าพระเจ้าวิกรมพาหุ ที่ 1 ซึ่งครองราชย์ในปี พ.ศ. 1654-1675 ได้ส่งพระอนันทเถระเป็นสมณะทูตมาประกาศพระพุทธศาสนาเถรวาทสำนักมหาวีรยัตมลิงคม⁹ ซึ่งนับเป็นหลักฐานลายลักษณ์ที่สำคัญของเค้ามูลการประดิษฐานพระพุทธศาสนาเถรวาทยังเมืองนครศรีธรรมราชที่สำคัญ นอกจากนี้ จารึกพระเจ้านารายณ์ที่จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1739 ได้กล่าวว่าใน พ.ศ. 1717 พระเจ้านารายณ์ที่ประดิษฐานโดยความเห็นชอบของกษัตริย์ลังกาได้ยกทัพจากเมืองพะโคมาตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่ และ

⁷ จากหลักฐานศิลาจารึกเกลูรัก เกาะชวา ที่จารึกขึ้นในราวพ.ศ. 1235 แสดงให้เห็นว่า “ศรีวิชัยราชา” ไม่ได้มีพระองค์เดียว. ดูเพิ่มเติมใน อมรา ศรีสุชาติ. *สายรากภาคใต้: ภูมิลักษณะ รูปลักษณะ จิตลักษณะ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544. หน้า 12 และ 42.

⁸ ดูตัวอย่างหลักฐานสนับสนุนที่น่าสนใจเพิ่มเติมในการศึกษาของ บัญชา พงศ์พานิช, นายแพทย์. *รอยลูกปัด*. กรุงเทพฯ: มติชน. 2552. ที่มีการเปรียบเทียบรูปแบบของลูกปัดที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างลูกปัดที่พบตามเมืองท่าและชุมชนชายฝั่งทะเลฝั่งอ่าวไทย และฝั่งอันดามัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นนัยยะความสัมพันธ์กันผ่านเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร.

⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร. “จารึกพระเจ้าจันทรภาณุ นครศรีธรรมราช: มรดกความทรงจำแห่งนครศรีธรรมราช”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554. หน้า 27.

มีการสถาปนาพระสังฆราชของเมืองด้วย¹⁰ ในประเด็นดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าการประดิษฐานพระพุทธรูปแบบเถรวาทในนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับมหาอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลานั้นทั้ง 2 อาณาจักร คือ ลังกา และพุกามด้วย นอกจากนี้ ยังพบจารึกภาษามอญโบราณที่มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 18-19¹¹ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองพะโคด้วย

ในช่วงเวลา ก่อน พ.ศ.1773 เล็กน้อยเป็นช่วงเวลา que พระเจ้าจันทรมานได้ขึ้นครองราชย์ และได้ประกาศถึงความเข้มแข็งของตามพรลิงค์ และปฏิเสธความสัมพันธ์กับศรีวิชัยอย่างชัดเจน¹² และประกาศพระนามในจารึกว่า “*ธรรมาจันทรมาน ปาติ ศรีธรรมราช*”¹³ ในปี พ.ศ. 1789 และ พ.ศ. 1793¹⁴ เสด็จยาตราทัพไปโจมตีลังกาถึง 2 ครั้ง ด้วยหมายจะไปอัญเชิญพระเขี้ยวแก้ว และพระพุทธรูป

หลังรัชกาลพระเจ้าจันทรมานแล้ว สุโขทัยเข้ามามีบทบาทกับนครศรีธรรมราชอย่างมากทั้งทางการเมือง และพระพุทธรูป และในเอกสารตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชยังกล่าวถึง “*พญาศรีไสยณรงค์*” ซึ่งเป็นพระนามที่พบในวงศ์กษัตริย์สุโขทัย และยังกล่าวอีกว่าได้เดินทางมาจากตะวันตกมาเสวยราชย์เมืองนครศรีธรรมราช ในมหาศักราช 1186¹⁵ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 1817 แต่ต่อมาสุโขทัยก็เสื่อมบทบาทลงเนื่องจากความอ่อนแอภายใน และตกอยู่ใต้อำนาจของอยุธยา

ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 นครศรีธรรมราชตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยาที่ขยายอำนาจลงมายังคาบสมุทรภาคใต้ตลอดจนไปถึงมาลายู และควบคุมเมืองสิงห์ปุระซึ่งเป็นท่าสำคัญบนช่องแคบมะละกาได้ อย่างไรก็ดี ราชสำนักอยุธยาก็ได้มอบบทบาทให้นครศรีธรรมราชดูแลเมืองใหญ่น้อยในคาบสมุทรภาคใต้ และคาบสมุทรมาลายู นอกจากนี้ ราชสำนักอยุธยาได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการทำนุบำรุงพระพุทธรูป และวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเรื่อยมา จนกระทั่งสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์

¹⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร. อ้างแล้ว. หน้า 28.

¹¹ จารึกวิหารโพธิ์ลังกา ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=556

¹² ดั่งข้อความในจารึกพระเจ้าจันทรมานศรีธรรมราช ในตอนที่กล่าวว่า “*ตามพรลิงค์เศว*” ซึ่งแปลว่า “*ผู้เป็นใหญ่แห่งตามพรลิงค์*” ดูเพิ่มเติมใน วินัย พงศ์ศรีเพียร. “*จารึกพระเจ้าจันทรมาน ศรีธรรมราช: มรดกความทรงจำแห่งนครศรีธรรมราช*”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554. หน้า 23. ส่วนที่ 3 สารวิพากษ์ จารึกพระเจ้าจันทรมาน ศรีธรรมราช.

¹³ ดั่งข้อความในจารึกพระเจ้าจันทรมานศรีธรรมราช ซึ่งแปลว่า “*พระนามว่าจันทรมานพระธรรมราชา ผู้ประเสริฐ*” ดูเพิ่มเติมใน วินัย พงศ์ศรีเพียร. อ้างแล้ว. หน้า 36. และ Stuart Munro-Hay. *Nakhon Sri Thammarat the Archeology, History and Legends of a Southern Thai Town*. BKK: White Lotus. 2001. p. 1.

¹⁴ จิตร ภูมิศักดิ์. “*นครศรีธรรมราชและอยุธยา*” ใน *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวก้น. 2547. หน้า 166.

¹⁵ David K.Wyatt. *The Crystal Sands: the chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*. New York: Cornell University. 1975. p. 194.

จากประวัติศาสตร์สังเขปดังที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราชในฐานะของพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ และเป็นภาพของตัวแทนพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ที่สำคัญที่สุดแหล่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ บูรณปฏิสังขรณ์ รวมทั้งสร้างสรรค์ศิลปสถาปัตยกรรมภายในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชตลอดมา

4. ผังวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

พัฒนาการของผังพื้นที่เขตพุทธาวาสของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช สรุปโดยสังเขป ได้ดังนี้¹⁶ คือ

ระยะที่ 1. ก่อสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ในปี พ.ศ. 1719 ซึ่งในการก่อสร้างนั้นอาจจะมีการสร้างเจดีย์ราย และวิหารหรือศาลาสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่คู่ด้วยแต่ไม่มีหลักฐานลายลักษณ์อักษรยืนยัน

ระยะที่ 2. พัฒนาการของผังบริเวณ อาจเป็นไปได้ 3 แนวทาง คือ

2.1 มีการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปี พ.ศ. 1861

2.2 มีการก่อสร้างโพธิมณฑปก่อนหน้าการสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปีพ.ศ. 1861

2.3 มีการก่อสร้างโพธิมณฑปหลังการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตร ในปีพ.ศ. 1861 แต่ต้องก่อนหน้าการสร้างวิหารเขียน ในปี พ.ศ. 1919

ระยะที่ 3. ก่อสร้างพระวิหารเขียน ในปี พ.ศ. 1919

ระยะที่ 4. ก่อสร้างระเบียงคดล้อมผังบริเวณเขตพุทธาวาส ในปี พ.ศ. 2036 และสันนิษฐานว่ามีการล้อมผนังวิหารธรรมศาลา และการก่อท้าววิหารให้เป็นท้าวจรมัน และเชื่อมต่อกับระเบียงคด

ระยะที่ 5. การบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุครั้งใหญ่ทั้งพระอาราม กล่าวคือมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ที่ทลายลงมาถึงบัลลังก์ ซึ่งคงได้มีการซ่อมวิหารเขียน ทับเกษตร และวิหารพระม้ายด้วย รวมไปถึงมีการปลูกต้นศรีโพธิ์ที่นำมาจากลังกา และสร้างโพธิมณฑปขึ้นใหม่

ระยะที่ 6. ก่อสร้างวิหารที่ภายในประดิษฐานพระเจดีย์ และพระพุทธรูป เป็นวิหารที่เรือนยอดทรงมณฑป ในปี พ.ศ. 2171

ระยะที่ 7. การสร้างวิหารหลวงใหม่ลงตรงตำแหน่งวิหารยอดมณฑปเดิม ซึ่งการก่อสร้างวิหารหลวงใหม่นี้อยู่ในราวปี พ.ศ. 2354-2382

ระยะที่ 8. การก่อสร้างระเบียงคดทางด้านทิศเหนือเพิ่มเติม และการก่อสร้างซุ้มประตูเขาวราช ในปี พ.ศ. 2452 ซึ่งเป็นผังบริเวณที่ใกล้เคียงกับผังบริเวณในปัจจุบันมากที่สุด

¹⁶ เกรียงไกร เกิดศิริ และบุญกร วชิระเชียรชัย. อ้างแล้ว. หน้า 81-117.

ภาพที่ 1: ภาพถ่ายทางอากาศจากทิศตะวันออกของผังเขตพุทธาวาสวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช
ที่มา: วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร. เรียนรู้บูชาพระบรมธาตุเมืองนคร. นครศรีธรรมราช: วัดมหาธาตุ
วรมหาวิหาร. 2547.

5. มรดกพุทธศาสนสถาปัตยกรรมในวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ในการนำเสนอข้อมูลมรดกทางสถาปัตยกรรมในผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช จะจัดหมวดหมู่การนำเสนอเป็นชุดของอาคารที่มีความสัมพันธ์กัน โดยไม่ได้เรียงลำดับตามอายุในการก่อสร้างเช่นที่นำเสนอในพัฒนาการของผังบริเวณ เนื่องจากอาคารบางหลังมีบริบทที่คาบเกี่ยวกันในมิติต่างๆ หากแต่สร้างกันคนละยุคคนละสมัย ซึ่งหากจะนำเสนอในแง่ของการเรียงลำดับตามอายุการก่อสร้างนั้นจะทำให้ตัดขาดมิติของอาคารที่สัมพันธ์กันดังกล่าวมาข้างต้น และควรดูรายละเอียดในบทความเรื่อง “การศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม”¹⁷ ซึ่งนำเสนอลำดับการก่อสร้างมรดกทางสถาปัตยกรรมหลังต่างๆ ภายในผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชโดยละเอียด

5.1 พระบรมธาตุเจดีย์ พระระเบียงทับเกษตร และเจดีย์ราย

เนื่องจากพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นพระเจดีย์ที่สำคัญที่สุดองค์หนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในคาบสมุทรภาคใต้ และมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในรัฐอื่นๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ตลอดจนสุโขทัย และล้านนา ต่างก็มีประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในดินแดนของตนว่ามีความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชทั้งสิ้น นอกจากนี้ ด้วยความศรัทธาของผู้คนที่มีความศรัทธาต่อพระบรมธาตุที่ผู้ปกครอง และประชาชนทั่วไปจึงมีทำนุบำรุง ซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์ ตลอดจนสร้างเสนาสนะต่างๆ ถวายเป็นพุทธบูชาเป็นจำนวนมากมายตราบจนกระทั่งปัจจุบัน

¹⁷ เฟื่องอ้าง. หน้า 81-117.

สำหรับในการศึกษานี้ มีข้อสันนิษฐานว่า หากพิจารณาจากเอกสารตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชกล่าวว่า พระยาศรีธรรมโศกราชได้ก่อพระบรมธาตุขึ้นในศักราช 1098 ซึ่งศาสตราจารย์ ดร. David K. Wyatt ได้ให้อธิบายว่าศักราชข้างต้นนั้นเป็นมหาศักราช ซึ่งเมื่อแปลงกลับเป็นพุทธศักราช จะเป็นปี พ.ศ.1719¹⁸ ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับจารึกพระเจ้านารายาปติซีตูแห่งพุกาม (ครองราชย์ระหว่าง 1717-1754 ระยะเวลาครองราชย์ 46 ปี) จารึกดังกล่าวจารขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1739 โดยมีข้อความกล่าวว่าในปี พ.ศ. 1717 พระองค์โดยความเห็นชอบของกษัตริย์ลังกาได้ยกทัพจากเมืองพะโคมาตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่ และมีการสถาปนาพระสังฆราชของเมืองด้วย¹⁹ โดยบริบทของข้อความในจารึกสะท้อนให้เห็นการที่เมืองนครศรีธรรมราชเดิมได้ร้างกษัตริย์ลงรวมไปถึงพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชได้ทรุดโทรมลง ดังกล่าวถึงว่ามีการตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่ซึ่งอาจจะเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์องค์เดิมซึ่งเป็นพระมหาเจดีย์ที่มีความสำคัญ และมีขนาดใหญ่อยู่แล้ว ดังปรากฏหลักฐานขององค์พระเจดีย์ประธานที่ยังแสดงคุณลักษณะบางประการแบบเจดีย์ศรีวิชัย ซึ่งอาจได้เป็นสร้างครอบทับตามแนวคิดที่สมเด็จพระยาตำราฯ ได้มีพระวินิจฉัยไว้ก็เป็นไปได้ อีกแนวทางหนึ่ง

นอกจากนี้ ความน่าสนใจอีกประการหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเครื่องยืนยันเหตุการณ์การบูรณะครั้งดังกล่าวคือ ปลียอดขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นตั้งอยู่บนชั้นบัวคำ และบัวพวย ซึ่งเป็นแบบแผนที่พบในเจดีย์แบบมอญ-พม่า แต่ทว่าปลียอดดังกล่าวนี้ยังยึดสูงขึ้นตามคุณลักษณะของสุนทรียภาพแบบเจดีย์ไทย แต่อย่างไรก็ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า ส่วนยอดขององค์พระเจดีย์ได้พังลงมาและได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ในสมัยอยุธยา นั้น ก็สะท้อนให้เห็นว่าในการบูรณปฏิสังขรณ์นั้นยังให้ความเคารพกับระเบียบทางองค์ประกอบสถาปัตยกรรมเดิมอยู่ แต่อย่างไรก็ตามสัดส่วนที่ยึดสูงตามแบบเจดีย์ไทยนั้นจึงอาจจะเป็นสิ่งที่ถูกซ่อมแก้ไขในการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้นก็อาจเป็นได้อีกแนวทางหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ จะเห็นว่าคำว่า "พระยาศรีธรรมโศกราช" ที่บันทึกในตำนานพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชนี้ อาจจะได้หมายถึงกษัตริย์ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชเพียงอย่างเดียว หากแต่ได้หมายถึงธรรมราชา หรือกษัตริย์ผู้ตั้งมั่นในธรรมพระองค์อื่นด้วย ซึ่งในที่นี้ อาจหมายถึง พระเจ้านารายาปติซีตูแห่งอาณาจักรพุกามก็เป็นได้ ในประเด็นดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาแบบเถรวาทในนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับมหาอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลานั้นทั้ง 2 อาณาจักร คือ ลังกา และพุกามด้วย

¹⁸ David K.Wyatt. *The Crystal Sands: the chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*. New York: Cornell University. 1975. 77.

¹⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร. อ้างแล้ว. หน้า 28.

สำหรับประเด็นเรื่อง "รูปทรงดั้งเดิม" ขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้น มีผู้ให้ความสนใจและมีสมมติฐานหลายประการ ดังที่ ดร.ประภัสสร ชูวิเชียร ได้จัดหมวดหมู่ข้อสันนิษฐาน และสภาพการศึกษาในประเด็นที่ว่าด้วย "รูปทรงดั้งเดิม" ขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ดังสรุปได้ว่ามี 2 กลุ่มแนวคิด คือ กลุ่มแนวคิดที่ 1. เชื่อว่าภายในเจดีย์ทรงระฆังในปัจจุบันจะมีเจดีย์แบบเจดีย์ศรีวิชัยที่มีขนาดย่อมกว่าอยู่ภายในพระเจดีย์องค์ปัจจุบัน และกลุ่มแนวคิดที่ 2. เชื่อว่าเจดีย์องค์ปัจจุบันเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกามาตั้งแต่แรกสร้าง²⁰ ซึ่งในปัจจุบันก็ยังไม่ข้อสรุปใดๆ เป็นแต่เพียงสันนิษฐานจากบริบทแวดล้อมที่มีอยู่ด้วยวิธีวิทยาแบบต่างๆ กัน แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดกลุ่มที่ 2 นี้เป็นแนวทางที่เป็นไปได้ เนื่องจากได้มีการสำรวจทางโบราณคดีที่เป็นวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ในการศึกษาด้วย

ในการศึกษารั้วนี้ ขอแยกประเด็นในการอภิปรายถึง "รูปทรงดั้งเดิม" ของพระเจดีย์ออกเป็น 2 ส่วน คือ "ส่วนฐานถึงลานประทักษิณ" และ "ส่วนตัวองค์เจดีย์" กล่าวคือ ด้วยองค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเป็นพระเจดีย์ที่มีลูกทรงอันงดงาม อันแสดงออกถึงอัจฉริยะสร้างสรรค์ของช่างฝีมือในอดีต กล่าวคือ แม้ว่าพยายามเชื่อมโยงตนเองผ่าน "รูปทรงอันศักดิ์สิทธิ์" ของ "เจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา" เมื่อพิจารณาในภาพรวม หากแต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะเห็นความแตกต่างไปจากแบบแผนของพระเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกา

5.1.1 ส่วนฐานถึงลานประทักษิณ

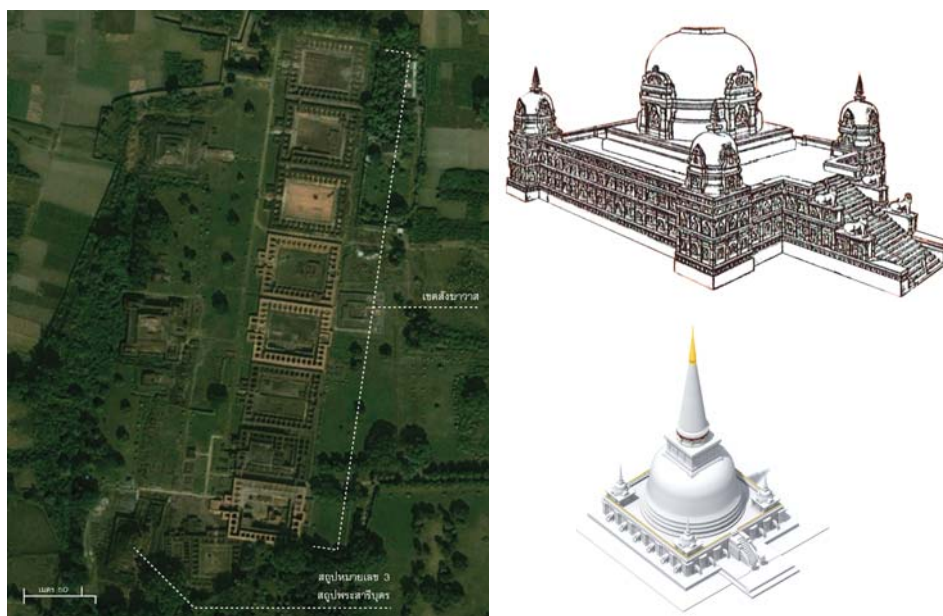
ข้อสังเกตประการแรก คือ "บันไดทางขึ้นทางชั้นลานประทักษิณหันไปทางทิศเหนือ" ซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การวางผังดังกล่าวนั้นเป็นการจงใจด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มิได้เกิดจากปัจจัยจำกัดด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์แต่อย่างใด การออกแบบวางผังดังกล่าว จึงเป็นผลลัพธ์ของความจงใจที่อาจได้รับอิทธิพลทางความคิด หรือมีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีมูลเหตุที่สืบทอดมาจากคติความเชื่อ หรือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากแหล่งสำคัญทางศาสนาที่อาจเป็นไปได้ทั้งสิ้น

ในที่นี้ มีข้อสังเกตถึงเจดีย์สำคัญองค์หนึ่งที่รู้จักกันในฐานะของแหล่งโบราณคดีว่า "สถูป (เจดีย์) หมายเลข 3" ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วไปเรียกว่า "สถูป (เจดีย์) พระสารีบุตร" ที่นาลันทามหาวิหารซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงซึ่งทำให้พระภิกษุสงฆ์จากทั่วสารทิศเดินทางศึกษาพระพุทธศาสนาอยู่ที่แห่งนี้ รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์จากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังปรากฏจารึกกล่าวถึงการสร้างกุฏิสงฆ์สำหรับพระภิกษุสงฆ์ชาวที่มาศึกษาที่นี่ด้วย เจดีย์องค์ดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยปาละแต่ก็ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาอย่างน้อย 5 คราว²¹

²⁰ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประภัสสร ชูวิเชียร. พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช มหาสถูปแห่งคาบสมุทรมลายู. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2553. หน้า 38-48.

²¹ A Ghosh. Nalanda. Calcutta: Archaeology Survey of India. 1965 p. 17. อ้างถึงใน เชษฐดิษฐ์. สังเวชนียสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพลส. 2556. หน้า 156.

ความน่าสนใจของเจดีย์องค์นี้ คือ เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ที่มีชุดฐานยกสูงชันเป็นลานประทักษิณ และมีบันไดทางขึ้นสู่ลานดังกล่าวอยู่ทรงทิศเหนือของผัง นอกจากนี้ บนลานประทักษิณเป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์จำนวน 5 องค์ กล่าวคือเป็นเจดีย์ประธาน 1 องค์ และเจดีย์มุมอีก 4 องค์ เรียกการวางผังเจดีย์แบบนี้ว่า "ปัญจายตนะ"²² ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจาก "ปัญจายตนะสถูป" ที่สารนาถซึ่งเป็นสถูปเจดีย์สมัยคุปตะ และเป็นเหตุให้มีการผลิตซ้ำรูปแบบดังกล่าวไปก่อสร้างเป็นสถูปเจดีย์สมัยคุปตะสมัยปาละ ไปก่อสร้างยังที่ต่างๆ เป็นจำนวนมาก รวมทั้งดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในวัฒนธรรมทวารวดี และคาบสมุทรมลายู และหมู่เกาะในวัฒนธรรมศรีวิชัย ด้วยความที่นาลันทามหาวิหาร

ภาพที่ 2: (ภาพซ้าย) ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงผังบริเวณของนาลันทามหาวิหารที่เป็นสำนักการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำคัญในแคว้นพิหาร ซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์จากทั่วสารทิศเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาดังกล่าว และเป็นที่น่าสนใจว่ามหาวิทยาลัยนาลันทานี้เป็นที่รู้จักของบรรดาภิกษุสงฆ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังชุดค้นพบจารึกแผ่นทองแดงที่พระเจ้าทเวปาลได้สร้างขึ้นตามคำขอของพระเจ้าพาลบุตรทเวแห่งเกาะสุมาตรา เพื่อเป็นกฎที่พำนักของพระสงฆ์ชาวชวาที่มาศึกษาพระพุทธศาสนาที่นี่ (ขวามุม) สถูปเจดีย์หมายเลข 3 หรือที่รู้จักกันในนามของสถูปพระสารีบุตร อันมีความละม้ายคล้ายคลึงกับ (ขวาล่าง) พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในระยะแรกสร้างมาก รวมไปถึงประเด็นในการสร้างบันไดทางขึ้นอยู่ทางด้านทิศเหนือด้วย ดูเพิ่มเติมใน: A Ghosh. *Nalanda*. Calcutta: Archaeology Survey of India. 1965. p. 17. อ้างถึงใน เชษฐ ติงศภัชช. สังเขปนียสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส. 2556. หน้า 156.

²² เชษฐ ติงศภัชช. เพิ่งอ้าง. หน้า 156.

ความละม้ายของผลลัพธ์ของการออกแบบและวางผัง อาทิ การแยกรูปด้านข้างขององค์เจดีย์ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนฐานถึงลานประทักษิณ และส่วนขององค์เจดีย์ การทำบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณอยู่ตรงด้านทิศเหนือขององค์เจดีย์ และการวางผังเจดีย์เป็นแบบเจดีย์ 5 องค์บนลานประทักษิณเดียวกัน โดยเป็นเจดีย์ประธาน 1 องค์ และเจดีย์มุม 4 องค์ รูปแบบที่กล่าวมาข้างต้นนั้นให้ผลลัพธ์ในการออกแบบเช่นเดียวกับองค์พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชอย่างยิ่ง

แม้ว่าไม่มีหลักฐานใดๆ ยืนยันอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจระหว่างกันที่แสดงออกที่เป็นหลักฐานลายลักษณ์ แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แสดงออกก็สะท้อนความพ้องกันในรูปแบบอยู่ไม่น้อยทีเดียว ซึ่งผลลัพธ์ในการแสดงออกดังกล่าวนั้นอาจจะเป็นการเปิดประเด็นไปสู่แนวความคิดที่สะท้อนให้เห็นว่าในการออกแบบพุทธสถาปัตยกรรมนั้นมีคติ หรือแนวทางในการออกแบบรูปทรงอันศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นหลักความคิด หรือทฤษฎี เช่นเดียวกันกับระเบียบสัดส่วน หรือองค์ประกอบที่มีความหมายต่างๆ ในการออกแบบสถาปัตยกรรม เพื่อให้สถาปนิกหรือนายช่างศิลปินนำไปตีความและประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์ศิลปสถาปัตยกรรมเพื่อทำหน้าที่เชิงความหมาย และการใช้สอยในเชิงพิธีกรรมอีกด้วย

นอกจากนี้ การวางผังที่มีเจดีย์ 5 องค์ ที่เรียกว่า “ปัญจายตน” หรือการทำเจดีย์ขนาดย่อมตกแต่งที่นั่นก็พบแพร่หลายอยู่ในวัฒนธรรมศรีวิชัยที่มีอยู่ดั้งเดิมในพื้นที่คาบสมุทรมลายู และหมู่เกาะอินโดนีเซียมาก่อนหน้าหลายศตวรรษ นอกจากนี้ ยังมีความนิยมก่อสร้างเจดีย์ที่มีลานประทักษิณที่ยกสูง ตลอดจนมีเจดีย์มุมตกแต่งในการก่อสร้างเจดีย์ในวัฒนธรรมพม่าที่พุกามอีกด้วย

สำหรับส่วนฐานของพระบรมธาตุเจดีย์อยู่ในผังยกเก็จนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับชุดฐานของเจดีย์แบบศรีวิชัย และทวารวดีซึ่งต่างก็ได้รับอิทธิพลต่อเนื่องมาจากอินเดียในสมัยคุปตะและปาละ ซึ่งผังที่ยกเก็จนั้นหากพิจารณาในรูปด้านของเจดีย์ก็จะเป็นส่วนเสาดั้งที่แนบอยู่กับชุดฐานของลานประทักษิณที่ยกสูงนั่นเอง ความน่าสนใจอีกประการของชุดฐาน คือ บนหน้ากระดานระหว่างห้องของผนังชุดฐานที่ถูกกำกับด้วยเสาดั้งนั้น ออกแบบตกแต่งอย่างมีจังหวะด้วยซุ้มครอบหน้านางที่ภายในซุ้มเจาะเข้าไปตรงส่วนฐานของเจดีย์เพื่อตกแต่งในซุ้มด้วยประติมากรรมช้างยืนที่โผล่ขาคู่หน้าและลำตัวออกมาจากเจดีย์เล็กน้อย ซึ่งการประดับตกแต่งฐานเจดีย์ด้วยช้างนี้มาก่อนหน้าแล้วทั้งในอินเดีย และลังกา เนื่องจากช้างเป็นสัตว์มงคลที่แสดงออกถึงสัญลักษณ์ของอำนาจ

ประเด็นปัญหาในส่วนนี้ คือ “ประติมากรรมช้างนั้น ถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกับการสร้างชุดฐานของเจดีย์ตั้งแต่แรกหรือไม่” เนื่องจากชุดฐานแบบเสาดั้งประดับผนังตรงส่วนฐานนั้นพบแพร่หลายกับรูปแบบเจดีย์ในวัฒนธรรมศรีวิชัยนั้น ไม่มีการออกแบบตกแต่งด้วยประติมากรรมช้าง และหากว่าประติมากรรมรูปช้างได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา แต่ทำไมออกแบบตกแต่งอยู่บนชุดฐานที่มีลักษณะร่วมกับศิลปสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัย

ในที่นี้ สันนิษฐานว่า ชุดฐานยกเก็จเป็นเสาดั้งขององค์พระบรมธาตุนั้นเป็นการออกแบบที่ ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยที่เคยรุ่งเรืองอยู่ที่นั่นมาก่อนหน้า ซึ่งตามปกติบนพื้นที่หน้ากระดานของชุดฐานของเจดีย์แบบศรีวิชัย หรือทวารวดี หรือแม้แต่พุกามที่รุ่งเรืองมาก่อนหน้านั้น หากมีพื้นที่ว่างมากเพียงพอมักจะตกแต่งด้วยภาพชาดกซึ่งมีทั้งที่แกะสลักด้วยหิน

ทำด้วยเครื่องเคลือบ หรืออาจจะงานปูนปั้นก็ได้ทั้งสิ้น สำหรับชุดฐานขององค์พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชที่มีลักษณะเป็นเสาอิงดังกล่าวมานี้จึงเป็นชุดฐานดั้งเดิมขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ เดิมก่อนที่จะถูกบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 1719

ประเด็นปัญหาลำดับถัดมา คือ “ประติมากรรมรูปช้างนี้ ถูกออกแบบตกแต่งฐานของพระเจดีย์เมื่อใด” เนื่องจากไม่มีเอกสารใดๆ กล่าวถึง แต่อย่างไรก็ตาม ก็อาจจะถูกนำมาตกแต่งตั้งแต่เมื่อแรกบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 1719 สถานภาพความรู้ในปัจจุบันสันนิษฐานว่า ประติมากรรมรูปช้าง ยืนตกแต่งส่วนฐานของพระบรมธาตุเจดีย์นั้นได้รับอิทธิพลมาจากลังกาที่นิยมสร้างประติมากรรมรูปช้าง ตกแต่งพระเจดีย์ อย่างไรก็ตาม ประติมากรรมรูปช้างที่ตกแต่งเจดีย์ในลังกานั้นจะออกแบบเป็นช้างหมอบในลักษณะที่กำลังนอนบนภูเขาพระพุทธรูป ศาสนา ยกเว้นพระเจดีย์ลุนเวริเสยะ เมืองอนูราธปุระที่ออกแบบเป็นช้างยืนอย่างสง่างาม แต่เป็นการตกแต่งกำแพงเขตพุทธาวาส เพราะฉะนั้น หากคิดว่าเป็นรูปแบบแผนที่รับมาจากลังกา ก็แสดงว่าเมื่อมีการรับมาแล้วนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนท่วงท่าในการแสดงออกอย่างใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม อีกประเด็นหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ คือ มีบ่อยครั้งที่การแสดงออกทางศิลปสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นต่างๆ นั้น เกิดขึ้นจากการรับรู้ผ่านสื่อ (Media) หากได้ไปประสบพบเห็นด้วยตาตนเองไม่ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า ภาพเขียนรูปด้านของแบบสถาปัตยกรรม (Elevation Architectural Drawing) ที่แสดงแบบของพระเจดีย์ลุนเวริเสยะที่เขียนแบบแสดงให้เห็นกำแพงหัตถิปราการด้านหน้า และมืองค์พระเจดีย์ซึ่งอยู่ในระยะที่ลึกกว่า อาจจะเป็นสื่อที่สามารถเดินทางมาถึงยังท้องถิ่นต่างๆ เมื่อนายช่างศิลปินท้องถิ่นเห็นจึงแสดงออกเช่นนั้นก็อาจเป็นไปได้ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ จากการสำรวจจริงวัดอาคารโดยละเอียดพบข้อมูลว่า ผังสักรัดด้านหลังของวิหารพระม้าคือฐานขององค์พระเจดีย์แทนการสร้างผนัง เพียงแต่ต่อผนังด้านบนขึ้นไปจรดโครงสร้างหลังคา จึงทำให้ชุดฐานยกเก็จของพระเจดีย์นั้นกลายมาเป็นผนังภายในของอาคารวิหารพระม้า และตำแหน่งที่ควรจะมีรูปปั้นช้างก็กลับไม่ปรากฏ หลักฐานเชิงประจักษ์ดังกล่าวจึงช่วยยืนยันได้อย่างแน่ชัดว่า ประติมากรรมรูปช้างนี้ไม่ได้สร้างขึ้นพร้อมกับองค์เจดีย์ และอาจสร้างขึ้นหลังจากการต่อท้ายจรมันวิหารเขียนออกมาจนจรดเจดีย์ซึ่งเรียกพื้นที่ส่วนนี้ว่าวิหารพระม้าด้วยก็อาจเป็นไปได้

เป็นที่น่าสนใจว่า ฐานเจดีย์ที่ตกแต่งด้วยประติมากรรมช้างยืนของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนี้ได้รับอิทธิพลจากลังกามาโดยตรง หรือเป็นส่วนที่มาตกแต่งใหม่เพิ่มเติมเมื่อคราวที่มีการสร้างวิหารทับเกษตร ดังที่ในการศึกษาเรื่องพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชได้กล่าวว่า พระระเบียงทับเกษตรที่ส่วนฐานของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1861²³ และถ้าหากจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ดังที่มีข้อความกล่าวถึงการสถาปนาพระเจดีย์ที่ศรีสัชนาลัย นั้นหมายถึงพระเจดีย์วัดช้างล้อมว่าถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1828 ก็อาจจะเป็นไปได้ว่า รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ช้างล้อมแห่งเมืองศรีสัชนาลัยที่มีการออกแบบพระระเบียงทับเกษตร

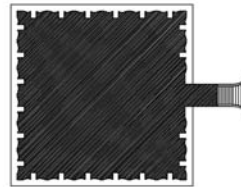
²³ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ นิต (แยม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505. หน้า 94.

มาพร้อมกันกับตัวพระเจดีย์ตั้งแต่ต้นจึงเป็นความงดงามที่ลงตัว ก็อาจส่งอิทธิพลต่อมายังการต่อเติมพระระเบียงทับเกษตรพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับการตกแต่งฐานเจดีย์ด้วยประติมากรรมรูปช้างนี้มากนัก จึงจำเป็นต้องนำเป็นข้อสังเกตปลายเปิดไว้เพื่อสร้างคำอธิบายที่น่าจะเป็นไปได้ให้เกิดขึ้นหลากหลายแนวทาง

นอกจากนี้ ยังพบจารึกภาษามอญโบราณที่มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 18-19²⁴ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองพะโค และในจารึกได้กล่าวถึงรูปพระยานาคสองตน ซึ่งอาจจะหมายถึงพระยานาคเชิงบันไดทางขึ้นลานประทักษิณขององค์พระบรมธาตุอีกด้วย

ภาพที่ 3: (บนซ้าย) แบบสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช จากมุมมองทางทิศตะวันออก แลเห็นบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ อยู่ทางทิศเหนือ ซึ่งอยู่ทางขวามือของแบบ สำหรับแบบนี้ สันนิษฐานลักษณะของชุดฐานที่ตกแต่งทอ้งไม่โดยการออกแบบเป็นเสาอิงเพื่อให้เกิดมิติที่น่าสนใจ ซึ่งวิธีการตกแต่งชุดฐานเช่นนี้เป็นแบบแผนของเจดีย์ศรีวิชัย และทวารวดี ซึ่งต่างได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมสมัยคุปตะของอินเดีย (บนขวา) แบบสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยแสดงแบบที่ส่วนฐานจากเป็นซุ้มและตกแต่งด้วยประติมากรรมปูนปั้นรูปช้าง (ขวา) ภาพผังพื้นส่วนฐานแสดงการเจาะช่องที่ส่วนฐานสำหรับติดตั้งประติมากรรมรูปช้าง

²⁴ จารึกวิหารโพธิ์ลังกา ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=556 อย่างไรก็ตาม ก็มีความคิดเห็นแย้งว่าจารึกดังกล่าว อาจจะไม่ใชภาษามอญโบราณ ดูเพิ่มเติมใน ยัตเตอร์ วัตสัน. “จารึกภาษามอญโบราณในประเทศไทย” ใน ความสัมพันธ์ของภาษาและรัฐโบราณในอาเซียน. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2557 หน้า 47.

ภาพที่ 4: ภาพสามมิติแสดงพระบรมธาตุเจดีย์ และมีพระระเบียงทับเกษตรล้อมรอบฐานเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพิ่มเติม

แม้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเมื่อแรกสร้างนั้นจะยังไม่มีหลังคา "พระระเบียงทับเกษตร" ซึ่งเรียกในท้องถิ่นว่า "พระระเบียงดินธาตุ" ซึ่งได้มาต่อเติมเป็นหลังคาที่ฝาก โครงสร้างหลังคาด้านหนึ่งไว้กับตัวฐานประทักษิณขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ พร้อมๆ กับการก่อสร้าง "วิหารธรรมศาลา" ในปี พ.ศ.1861 เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม และมีลักษณะเป็นโถงทางเดินบริเวณฐาน พระธาตุเจดีย์ แต่เดิมก่อนการสร้างวิหารพระม้านั้น ยังมีพื้นที่สามารถเชื่อมต่อเนื่องกันได้โดยรอบ

แม้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชเมื่อแรกสร้างนั้นจะยังไม่มีหลังคา ระเบียงทับเกษตร และได้มาต่อเติมเป็นหลังคาระเบียงทับเกษตรขึ้นในภายหลังเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย เพิ่มเติม รวมไปถึงแต่เดิมทีก่อนที่มีการสร้างวิหารพระม้าที่ท้ายวิหารเขียนมาบรรจบกับพระเจดีย์ พระ ระเบียงทับเกษตรนี้คงถูกใช้เพื่อเวียนประทักษิณรอบเจดีย์ นอกเหนือไปจากลานประทักษิณชั้นบนอีกด้วย

ทั้งนี้ พื้นที่ภายใต้หลังคาคลุมของระเบียงทับเกษตรถูกแยกพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน ด้วยการยก ระดับของพื้นที่แตกต่างกัน ตลอดจนแนวเสาพาไลที่รับโครงสร้างหลังคาก็เป็นตัวสร้างให้เกิดเส้นที่จำแนก พื้นที่ออกจากกันเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ห้องเสาด้านในที่ติดกับฐานพระบรมธาตุเจดีย์ก่อยกระดับตลอด แนว แลเห็นชุดฐานของพระธาตุเจดีย์ซึ่งออกแบบเป็นเสาอิง และมีซุ้มที่ภายในมีประติมากรรมช้างดั่ง กล่าวมาข้างต้น สำหรับบนเสาอิงได้รับการต่อเติมเป็นซุ้มจระนำที่มีลวดลายปูนปั้นอย่างวิจิตร ภายในซุ้ม ประดิษฐานพระยืนปางต่างๆ อย่างงดงาม

ความน่าสนใจในเชิงพื้นที่ (Space) ภายใต้หลังคาทับเกษตรที่ถูกสร้างขึ้นนี้ ยังทำให้ตัวองค์พระบรมธาตุเจดีย์นี้มีความหมายเช่นเดียวกับเจดีย์ที่มีหลังคาคลุมตามแบบแผนของศรีลังกาอีกด้วย กล่าวคือ สลุปเจดีย์ของศรีลังกานั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ "ธูปา (Thupa)" ซึ่งหมายถึง สลุปเจดีย์ทั่วไป, "ธูปาพระ (Thupaghara)" ซึ่งหมายถึงสลุปเจดีย์ที่มีหลังคา²⁵ ซึ่งทำให้พื้นที่ใช้สอยเพื่อประกอบพิธีกรรมอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวพระเจดีย์ ดังความหมายของ "เจดีย์วิหาร" ด้วยนั่นเอง และแบบสุดท้าย คือ "ธูปา ปราสาท (Thupa Pasada)" ที่หมายถึงสลุปที่ออกแบบให้มีช่องจรมณ์ซึ่งในภาษาไทยเรียกเจดีย์แบบนี้ว่าเจดีย์ทรงปราสาทนั่นเอง

อย่างไรก็ดี "ธูปาพระ" ของลังกานั้นมีทั้งที่ทำหลังคาบางส่วน และมีที่ทำเป็นหลังคาคลุมพระเจดีย์ทั้งองค์ เนื่องจากระบบโครงสร้างหลังคาของศรีลังกาเป็นโครงสร้างหลังคาในระบบ "จันทัน" และมีระบบโครงสร้างที่ยึดโยงกันเป็นพันธะที่แข็งแรงเนื่องจากการพัฒนาภูมิปัญญาเพื่อการก่อสร้างในพื้นที่ที่มีฝนและลมรุนแรง จนสามารถพัฒนาโครงสร้างสถาปัตยกรรมขั้นสูงจนสามารถสร้างหลังคาคลุมพระสลุปที่มีขนาดใหญ่ได้

ภาพที่ 5: "ธูปาพระ" ซึ่งหมายถึงสลุปที่มีหลังคา ซึ่งในลังกามีระบบโครงสร้างหลังคาที่แข็งแรงและมีการยึดโยงกันอย่างแน่นหนา ทำให้สามารถพัฒนาโครงสร้างหลังคาให้มีขนาดใหญ่จนสามารถสร้างคลุมพระเจดีย์ทั้งองค์ได้

ในขณะที่โครงสร้างหลังคากระเปียงทับเกษตรพระธาตุนครศรีธรรมราช รวมไปถึงโครงสร้างหลังคาอาคารทางศาสนาต่างๆ ของไทยมีวิธีการออกแบบที่แตกต่างไป กล่าวคือ โครงสร้างหลังคาของไทยพัฒนาต่อเนื่องมาจากโครงสร้างแบบจีนที่เป็นโครงสร้างหลักในระบบเสาคาน รวมทั้งโครงสร้างหลังคาที่ไม่ได้ยึดโยงกันแน่นหนาเช่นโครงสร้างของลังกา เนื่องจากไม่ได้อยู่ในภูมิประเทศที่มีภูมิอากาศที่แปรปรวน จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องพัฒนาโครงสร้างหลังคาให้ซับซ้อนเกินความจำเป็น อย่างไรก็ตาม

²⁵ Roland Silva. *Thupa, Thupaghara and Thupa-pasada*. Colombo: the Department of Archeology, Sri Lanka. 2004. p.18.

ทำให้ในแง่ทางวิศวกรรมแล้วโครงสร้างหลังคาแบบไทยนั้นจะมีประสิทธิภาพไม่ดีเท่ากับโครงสร้างหลังคาของลังกา ในการทำหลังคาทับเกษตรจึงแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการฝากโครงสร้างรับน้ำหนักส่วนไว้กับเจดีย์ และลดรูปของการสร้างอาคารตามแนวคิด "อุปาฆระ" ของลังกาที่สร้างหลังคาคลุมพระเจดีย์ทั้งองค์ลงเป็นเพียงการสร้างพื้นที่ภายใต้หลังคาคลุมสำหรับการประกอบพิธีกรรมของพุทธศาสนิกชน แต่ทว่าก็ยังแสดงออกถึงความหมาย และความสัมพันธ์กับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่เป็นประธานอยู่กลางของผังบริเวณได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกันกับพื้นที่ "เจดีย์วิหาร" หรือ "อุปาฆระ" ของลังกา

ภาพที่ 5: แบบสถาปัตยกรรมแสดงองค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชซึ่งมีพระระเบียงทับเกษตรคลุมฐานด้านล่าง (ภาพขวา) รูปด้านทางทิศตะวันออก (ภาพซ้าย) รูปตัดแสดงให้เห็นพื้นที่ภายใน

สำหรับประเด็นที่ว่า "ครรถุทกภายในพระเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร"ในการศึกษานี้ ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่าพระเจดีย์นครศรีธรรมราชตั้งแต่แรกสร้างนั้น ควรมีรูปทรงแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบและในการสร้างพระเจดีย์ของลังกาจะให้ความสำคัญแก่กรุภายในพระเจดีย์ที่ทำหน้าที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่เรียกในภาษาสิงหลว่า "ธัตตุครกะ (Dhatugarbha)" ซึ่งเจดีย์ในลังกาจะมีกรุอยู่ในระดับพื้นของเจดีย์ ดังตัวอย่างของ "เจดีย์อุปาaram (Thuparama)", "เจดีย์รุวันเวริสายะ (Ruvanvalisaya)", และ "เจดีย์มหาอุปา (Mahathupa)"²⁶ และแผ่นหินที่ปิดบนปากกรุนั้นจะอยู่ตรงตำแหน่งของฐานบัวของเจดีย์²⁷ นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ดร. Roland Silva ยังให้ข้อมูลว่าพระเจดีย์ในลังกาจะมีกรุ 3 ระดับ คือ ระดับเดียวกับพื้น, องค์ระฆัง และบัลลังก์²⁸

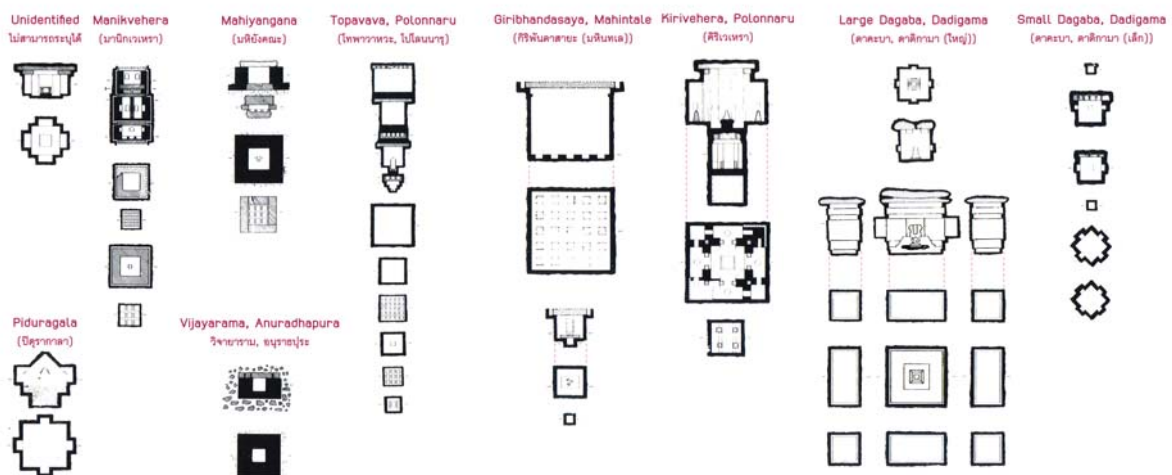
²⁶ Ibid. p.18.

²⁷ Ibid. p.18.

²⁸ ศาสตราจารย์ ดร. Roland Silva ให้ข้อคิดเห็นในระหว่างการลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามที่วัดพระศรีมหาธาตุนครศรีธรรมราช ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2557.

สำหรับตำนานพระบรมธาตุได้กล่าวถึงการสร้างครมฤคหสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยสรุปใจความได้ดังต่อไปนี้ "ชุดหลุมกว้างยาวลึก 8 วา แล้วทำสระด้วยปูเพชรวาง และลึก 2 วา วางแม่ขันใส่พิชพระยานาค แล้วลอยสำเภาทองบรรจุผอบพระบรมสารีริกธาตุ นำตุ้มใส่ทองคำที่มีน้ำหนักมากขนาดที่ 1 ตุ่มต้องใช้คนหาม 38 คน วางมีมูมทั้ง 4 ของสระ แล้วผูกภาพยนต์ตามตำรารักษา จากนั้นวัดออกจากฐานข้างละ 8 วา ชุดลึก 4 วา ครึ่งปักคิลาลึก 6 วา ทั้ง 8 ด้าน ระหว่างเสาคิลาแต่ละต้นให้ก่อกำแพงอิฐสูง 4 วา และระหว่างเสาคิลา กับสระให้เรียงอิฐ" เมื่อพิจารณาในบทพรรณนาดังกล่าวนั้นจะเห็นว่าทั้งข้อมูลเชิงอุดมคติเหนือจริง และข้อมูลทางกายภาพบางประการ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ครมฤคหของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช นั้นอยู่ใต้ดิน และมีการขุดดินเพื่อเตรียมคลองรากของพระเจดีย์ให้มั่นคงด้วยการใช้เสาหินเป็นหลักยึด และก่ออิฐเป็นกำแพงกันดินด้วยนั่นเอง

บทพรรณนาดังกล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับการทำครมฤคหของพระเจดีย์ต่างๆ ในลังกาดังที่กล่าวมาข้างต้น คือ ทำกรุไว้ใต้ดิน หรือตรงระดับฐานของเจดีย์ แต่อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าการที่ให้ชุดหลุมทั้งกว้างและลึกดังกล่าวนี้มีได้มุ่งหมายสำหรับการทำห้องครมฤคห หากแต่เป็นการเตรียมฐานรากของพระเจดีย์ให้มั่นคงแข็งแรงเพียงพอที่จะรองรับองค์เจดีย์ที่จะก่อสร้างขึ้นในลำดับถัดมา ดังดูภาพของห้องครมฤคหของเจดีย์ต่างๆ ในลังกาที่น่าประกอบ จะเห็นว่าแม้จะเป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่โตอย่างไรก็ตาม ก็ได้ทำห้องครมฤคหให้ใหญ่มากนัก

ภาพที่ 6: ภาพแสดงห้องครมฤคหของเจดีย์สำคัญองค์ต่างๆ ของลังกา จะเห็นว่าแม้จะเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ ใดก็ตาม ก็ได้สร้างห้องครมฤคหที่ใหญ่โตมากนัก ข้อมูลดังกล่าวมาช่วยทำให้ภาพของห้องครมฤคหพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชกระจ่างชัดขึ้นว่าข้อมูลที่พรรณนาไว้ในตำนานที่กล่าวถึงการขุดบ่อกว้างและลึกมากนั้น ความเป็นจริงแล้วเป็นการขุดดินเพื่อเตรียมฐานรากของพระบรมธาตุเจดีย์

ปรับปรุงจาก: Roland Silva. *Thupa, Thupaghara and Thupa-pasada*. Colombo: the Department of Archeology, Sri Lanka. 2004. p.18.

5.1.2 ส่วนองค์เจดีย์

จากรูปทรงขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชได้แสดงออกถึงความสัมพันธ์กับเจดีย์ทรงระฆังของลังกาทิ้งอย่างใกล้ชิด และเป็นที่น่าสนใจว่าส่วนองค์ระฆังของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชน่าจะมีรูปทรงแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกามาแต่เดิมก็อาจเป็นไปได้ ดังข้อมูลในจารึกโปโลนาลูระได้กล่าวข้อมูลว่า พระเจ้าวิกรมพาหุ ที่ 1 ซึ่งครองราชย์ในปี พ.ศ. 1654-1675 ได้ส่งพระอนันทเถระเป็นสมณะทูตมาประกาศพระพุทธศาสนาเถรวาทของสำนักมหาวิหารยังตัมลิงคม³⁰ ซึ่งนับเป็นหลักฐานลายลักษณ์ที่สำคัญของเค้ามูลการประดิษฐานพระพุทธศาสนาเถรวาทยังเมืองนครศรีธรรมราช ข้อมูลต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในภายหลังกวางค้อย่างเข้มแข็งในเมืองตามพรลิงค์โดยสมณทูตของพระเจ้าวิกรมพาหุที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1675 จากข้อมูลดังกล่าวมานี้ จึงทำให้สันนิษฐานว่ารูปทรงระฆังของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนี้ อาจจะเป็นรูปทรงที่เชื่อมโยงกับพระเจดีย์ในลังกามาตั้งแต่ พ.ศ.1675 แล้วก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม หากรูปทรงของพระบรมธาตุเจดีย์ไม่เป็นทรงระฆังแบบลังกา ก็อาจจะมีการแก้รูปทรงในคราวบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ปี พ.ศ. 1719 ตามที่กล่าวถึงในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ เหตุการณ์ครั้งดังกล่าวปรากฏในจารึกพระเจ้านรปติสิธูแห่งพุกามซึ่งจารขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1739 ได้กล่าวว่าใน พ.ศ. 1717 พระเจ้านรปติสิธูโดยความเห็นชอบของกษัตริย์ลังกาได้ยกทัพจากเมืองพะโคมาตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นใหม่ และมีการสถาปนาพระสังฆราชของเมืองด้วย³¹ ในประเด็นดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าการประดิษฐานพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทในนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับมหาอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลานั้นทั้ง 2 อาณาจักร คือ ลังกา และพุกามด้วย แสดงว่าเหตุการณ์บูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนี้ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่วปี พ.ศ. 1717 และดำเนินการเสร็จสิ้นในปี พ.ศ.1719

เป็นที่น่าสนใจว่าอาณาจักรพุกามในสมัยพระเจ้านรปติสิธูซึ่งมีพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ที่รุ่งเรืองมาก และมีพระสงฆ์ไปบวชเรียนที่ลังกาเป็นครั้งแรก และมีความนิยมในการสร้างพระเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกาในพุกามด้วย³² จึงเป็นที่น่าสนใจว่า หากมีการซ่อมเปลี่ยนรูปทรงของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชให้มีความใกล้ชิดกับกับรูปทรงเจดีย์แบบลังกานั้น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นได้รับแบบแผนดังกล่าวตรงมาจากลังกา หรือได้รับผ่านมาจากพุกาม ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่จะต้องค้นคว้ากันต่อไป

³⁰ วินัย พงศ์ศรีเพียร. อ้างแล้ว. หน้า 27.

³¹ วินัย พงศ์ศรีเพียร. เพิ่งอ้าง. หน้า 28.

³² เกรียงไกร เกิดศิริ. พุกาม: การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งความศรัทธา. กรุงเทพฯ: ฤชาคนเญ. 2551. หน้า 14-15.

สำหรับส่วนฐานขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนี้ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล มีความเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับเจดีย์กิริเวหร่า สมัยโปลนารูระโดยเฉพาะส่วนชุดฐาน และองค์ระฆัง³³ เหนือองค์ระฆังขึ้นไปเป็นบัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยมที่มีสัดส่วนใหญ่เมื่อเทียบกับส่วนบัลลังก์ของเจดีย์อื่นๆ โดยการยัดชั้นหน้ากระดานให้สูงขึ้นและตกแต่งบัลลังก์ด้วยเสาอิงซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากลังกา เหนือขึ้นไปคือ “เสาหวน” ซึ่งมีประติมากรรมปูนปั้นรูปพระสาวกหันหน้าเวียนประตกชั้นรอบก้านฉัตร

ในที่นี้สันนิษฐานว่า ตรงก้านฉัตรเดิมของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชแต่เดิมไม่มีเสาหวน เช่นเดียวกับ เจดีย์สุโขทัย และล้านนา แต่เมื่อเกิดเหตุส่วนยอดพังทลายลงมาถึงชั้นบัลลังก์ เมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมในราวปี พ.ศ. 2254-2255 จึงไม่ทำก้านฉัตรแบบเดิม และทำเสาหวนมาวางเพื่อพุงตัวเรือนยอดเพิ่มเติมด้วย แต่ไม่ทำเสาหวนที่เป็นรูปทรงกระบอก เช่นที่มีอย่างแพร่หลายในอยุธยาเนื่องจากมีเงื่อนไขที่จะต้องปั้นประติมากรรมพระสาวกเดินประตกชั้นประดับเช่นเดิมนั่นเอง ส่วนใต้ของปล้องโนนตกแต่งด้วยลายลูกไม้หล่อโลหะทำลวดลายรูปหงส์เดินเป็นแถวอย่างมีชีวิตชีวา

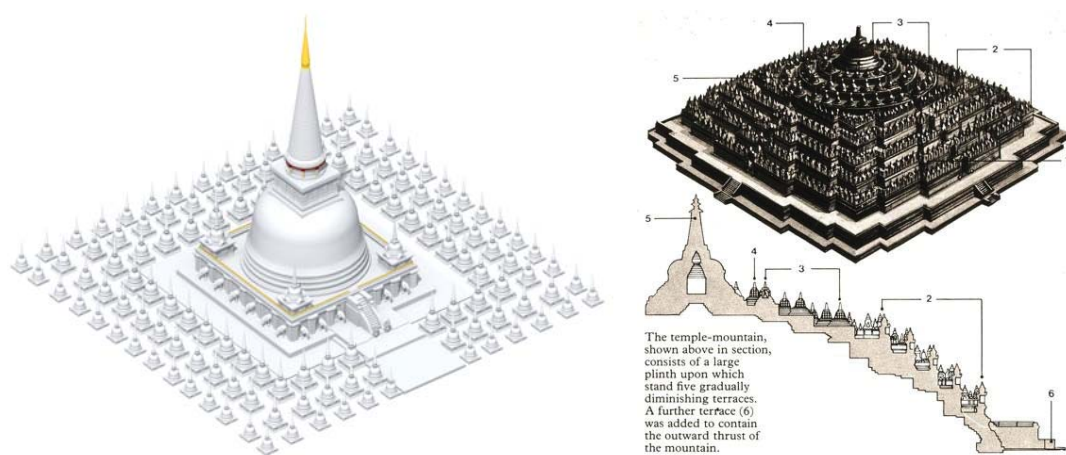
ภาพที่ 7: (ซ้าย) ประติมากรรมปูนปั้นปิดทองรูปพระสาวกเดินเวียนประตกชั้นบนเสาหวนของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช (ขวา) ภาพพระสาวกปูนปั้นเดินเวียนประตกชั้นอยู่บนก้านฉัตร เจดีย์วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย

ถัดออกจากพระระเบียงทับเกษตรออกมา คือ เจดีย์รายอยู่ล้อมรอบเจดีย์ประธานทั้งสี่ด้าน ซ้อนกันจำนวน 3 ชั้น ซึ่งในพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ทรงเรียกว่า พระเจดีย์รายที่วางตัวซ้อนกัน 3 ชั้นในผังบริเวณ ดังเรียกว่า “สามแถว” โดยรูปแบบโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆัง และมีขนาดลดหลั่นกันลงมาตามวงที่ล้อมรอบพระเจดีย์ประธาน จากการสำรวจจริงวัดพบว่า ส่วนฐานของเจดีย์รายเหล่านี้จมลงใต้พื้นทราย และจากการคาดคะเนดูในแง่ของไวยากรณ์ทางสถาปัตยกรรมจะเห็นว่าเจดีย์รายเหล่านี้สร้างอยู่บนพื้นระดับเดียวกันกับฐานของพระเจดีย์ประธาน จึงสันนิษฐานว่า

³³ อ้างถึงใน ประภัสสร ชูวิเชียร. พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช มหาสถูปแห่งคาบสมุทรมลายูได้. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2553. หน้า 60.

สร้างขึ้นหลังจากพระเจดีย์ประธานไม่นาน ยกเว้นกลุ่มเจดีย์รายที่สร้างขึ้นอยู่ตรงมุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือข้างวิหารตันโพธิ์ ดังที่เจดีย์บางองค์ปรากฏมีจารึกแสดงช่วงเวลาในการก่อสร้าง

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ความหมายของการสร้างพระเจดีย์รายล้อมรอบพระเจดีย์ประธานเป็นชั้นๆ ขึ้นนั้น สอดคล้องกับการวางผังของ "เจดีย์บุโรพุทโธ" มหาสถูปแห่งเกาะชวา หรือที่รู้จักกันในนามว่า "บรมพุทโธ" ซึ่งสร้างขึ้นเป็นพระมหาเจดีย์ในพุทธศาสนาแบบมหายานซึ่งร่วมรากวัฒนธรรมศรีวิชัยเช่นเดียวกัน เพียงแต่การวางตัวของเจดีย์รายของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นวางตัวอยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยม ในขณะที่การวางตัวของเจดีย์รายของพระเจดีย์บุโรพุทโธนั้นอยู่ในผังรูปวงกลม อย่างไรก็ตามประเด็นดังกล่าว เป็นเพียงข้อสังเกตที่พิจารณาเปรียบเทียบผ่านการออกแบบสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่ให้ผลลัพธ์ไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเพื่อหาคำอธิบายทางวิชาการเพิ่มเติมต่อไป

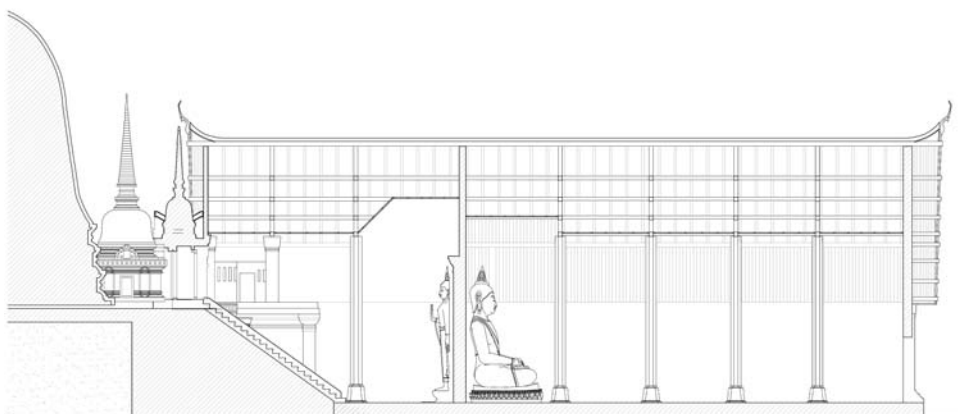
ภาพที่ 8: ภาพเปรียบเทียบให้เห็นความสัมพันธ์ของแนวคิดในการวางผังบริเวณขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช และบุโรพุทโธในชวาซึ่งมีเจดีย์ประธานและมีการสร้างเจดีย์ล้อมรอบเป็นชั้นๆ 3 ชั้น เช่นเดียวกัน เพียงแต่ว่าการวางผังของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชนั้นสัมพันธ์กับผังสี่เหลี่ยม ในขณะที่เจดีย์บุโรพุทโธนั้นสัมพันธ์กับผังองค์เจดีย์ประธานในผังรูปวงกลม และย่อมุม แต่ในทางการออกแบบสถาปัตยกรรมแล้วจะเห็นความสัมพันธ์ที่เป็นผลลัพธ์ในการแสดงออกของเจดีย์ทั้งสอง

5.2 พระวิหารเขียน และวิหารพระม้า

จากการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ในปี พ.ศ.1719³⁴ รวมไปถึงพระเจดีย์ราย และมีการก่อสร้างวิหารธรรมศาลา และทับเกษตรในปี พ.ศ. 1861 ดังกล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น ในเอกสารตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวถึงการสร้าง "วิหารเขียน" ว่าสร้างขึ้นเมื่อศักราช 1919 หรือปี

ที่เชื่อมมาจากวิหารเขียน ทำให้พื้นที่ของวิหารพระม้าทำหน้าที่เป็นดั่งท้ายจรมัณของพระวิหารเขียน ซึ่งท่วงทีในการแสดงออกของความหมาย และคุณลักษณะของพื้นที่ดังกล่าวนี้ชวนให้นึกถึงพื้นที่ส่วนท้ายจรมัณพระวิหารหลวงวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่ต่อเชื่อมไปยังแนวแกนพระมณฑป และพระเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกาประธานของวัดพระศรีสรรเพชญ์

ภาพที่ 9: แบบสถาปัตยกรรมภาพตัดยาวแสดงพระวิหารเขียนซึ่งอยู่ทางขวามือของรูปภาพที่มีพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปประธานและส่วนของวิหารพระม้า ที่สร้างต่อเชื่อมตรงท้ายวิหารเขียนมีลักษณะเป็นแบบท้ายจรมัณซึ่งออกแบบเป็นอาคารเพื่อสร้างคลุมบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณขององค์พระบรมธาตุ

ภาพที่ 10: ภาพลายเส้นแสดงภาพปูนปั้นบนสูงตอนพระบรมโพธิสัตว์เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ หรือที่เรียกกันว่าพระทรงม้า อันเป็นที่มาของวิหารส่วนต่อขยายด้านท้ายจรมัณของพระวิหารเขียนซึ่งเป็นทางขึ้นสู่ลานประทักษิณองค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

สำหรับช่วงเวลาในการสร้างวิหารพระม้านั้น ไม่ปรากฏกล่าวถึงในเอกสารทางประวัติศาสตร์ หากมีแต่เรื่องเล่าเป็นมุขปาฐะ อันแสดงให้เห็นว่าวิหารพระม้าไม่ได้เป็นวิหารที่สร้างใหม่หากเปรียบได้เป็นส่วนต่อเติมจึงไม่มีการจดบันทึกพัฒนาการไว้ ดังนั้นจึงต้องพิจารณาจากองค์ประกอบตกแต่งภายในอาคาร ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าถูกทำขึ้นพร้อมกับการต่อเติมวิหารหลังนี้ ส่วนแรกคือ บานประตูบริเวณทางขึ้นสู่ลานประทักษิณที่มีการแกะสลักเป็นรูปเทวดายืน โดยรูปแบบของเครื่องทรงนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับทวารบาลบนบานประตูหลักไม้จากวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่อยุธยา ซึ่งกำหนดอายุได้ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21³⁶ อย่างไรก็ตาม บานประตูดังกล่าวนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงได้กล่าวในสาส์นสมเด็จฯ เป็นบานประตูที่สร้างขึ้นใหม่ตามแบบเดิมที่ถูกไฟไหม้ไป

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ว่างที่หน้าบันได มีการตกแต่งด้วยรูปปั้นสัตว์ต่างๆ รวมทั้งประติมากรรมลอยตัวรูปสิงห์คู่ที่ทำขึ้นจากปูนปั้นที่แบบสิงห์แบบเขมร ประเด็นดังกล่าวอาจเชื่อมโยงได้ถึงเหตุการณ์คราวที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ยกทัพไปตีเมืองพระนคร และได้เทวรูปและรูปหล่อสำริดต่างๆ กลับมายังอยุธยาและได้นำมาถวายไว้ที่วัดมหาธาตุอยุธยา จึงสันนิษฐานรูปแบบการประดับตกแต่งของพระมหาธาตุอยุธยาด้วยประติมากรรมต่างๆ นั้นอาจส่งอิทธิพลมาจากการประดับตกแต่งบันไดทางขึ้นลานประชิดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชด้วย

นอกจากนี้ ในส่วนของประติมากรรมรูปปั้นรูปนาค 5 เศียร 1 คู่ ซึ่งปัจจุบันอยู่ด้านข้างของบันได สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกล่าวในสาส์นสมเด็จฯ ว่าเป็นองค์ประกอบในส่วนฐานบันไดของพระมหาธาตุเดิม³⁷ ก่อนที่จะมีการสร้างวิหารพระม้าเนื่องจากมีบางส่วนถูกพื้นก่อทับขึ้นมา ทั้งนี้จากการสำรวจจริงวัดในการทำวิจัย พบว่าเมื่อวัดระยะจากขอบบันไดถึงรูปปั้นนาคดังกล่าวมีระยะห่างถึง 3 เมตร เมื่อรวมระยะห่างทั้งสองข้างจะความกว้างถึง 7 เมตร ซึ่งไม่สัมพันธ์กับขนาดความกว้างของบันไดในความเป็นจริง ดังนั้นตำแหน่งของนาคที่เห็นในปัจจุบัน จึงมีความเป็นไปได้ที่จะมีการเคลื่อนย้ายที่ตั้งในคราวที่มีการปรับบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นั่นเอง

³⁶ ประภัสสร ชูเกียรติ. อ้างแล้ว.

³⁷ นิจ หุญชรนันท์. “นครศรีธรรมราชในด้านของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์”. ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 (พ.ศ.2521). นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2552. หน้า 179.

ภาพที่ 11: ภาพสามมิติแสดงการวิหารเขียนในระยะแรก
สร้างที่ยังไม่ได้ต่อเติมส่วนวิหารพระม้า ทำให้ตัววิหารเขียน
แยกขาดออกมาจากบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณทางทิศ
เหนือขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 12: ภาพสามมิติแสดงการต่อเชื่อมทำวิหารเขียน
ด้วยวิหารพระม้าเพื่อคลุมบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ
ขององค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชแล้วจะเห็นว่าแนว
สันหลังคาที่ยกสูงระดับเดียวกันกับวิหารเขียน เนื่องจาก
ไม่สามารถลดมุขลงได้เนื่องจากชนกับหลังคาทับเกษตร จึง
ต้องต่อเชื่อมเป็นหลังคายาวผืนเดียวกัน

5.3 โพนธมณเทียร

"โพนธมณเทียร" มีความหมายตรงกับคำว่า "โพธิธม" ซึ่งหมายถึง "วิหารต้นโพธิ์" ซึ่งเป็นพุทธศาสนสถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งของลังกาที่ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ไว้ตรงกลางอาคาร อันเป็นคติที่ลังการับสืบทอดมาจากอินเดียพร้อมกับคติการบูชาต้นโพธิ์ที่เป็นหน่อของต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ที่พุทธคยา ซึ่งตามประวัติกล่าวว่า หลังจากที่พระมหินเถระนำต้นโพธิ์สัญลักษณ์เข้าไปปลูกยังลังกาอันเป็นสัญลักษณ์ของการประกาศศาสนา และตั้งมั่นศาสนาของพระพุทธองค์ยังลังกาแล้วนั่นเอง ต้นโพธิ์ที่พุทธคยาก็มีเหตุที่ต้องสิ้นอายุขัยลง จึงถือกันว่าต้นโพธิ์ที่ลังกาได้สืบทอดจากหน่อต้นโพธิ์ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ เพราะฉะนั้นศาสนาพุทธนิกายเถรวาทลังกาวงศ์จึงมีธรรมเนียมการบูชาต้นโพธิ์ด้วย

สำหรับโพนธมณเทียรของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 1919 เนื่องจากเหตุการณ์คราวสร้าง "วิหารธรรมศาลา" และ "ทับเกษตร" เมื่อปี พ.ศ. 1861 นั้นไม่ได้กล่าวถึง "โพนธมณเทียร" จึงมีความเป็นไปได้ที่จะสร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 1861 แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากการสร้างทั้ง "วิหารธรรมศาลา" และ "พระระเบียงทับเกษตร" ก็ได้ตั้งอยู่ในแนวแกนที่ต้องสัมพันธ์กับแกนทางทิศเหนือซึ่งเป็นที่ตั้งของโพนธมณเทียรจึงไม่มีความจำเป็นต้องอ้างถึงเนื่องจากอยู่คนละแกนกัน

แต่สาเหตุที่ระบุว่า โพนธมณเทียรต้องสร้างก่อน ปีพ.ศ. 1919 เนื่องจากการสร้างวิหารเขียนซึ่งอยู่บนแกนทางทิศเหนือขององค์พระบรมธาตุจึงจำเป็นต้องอ้างถึงที่ตั้งที่สัมพันธ์กับองค์พระบรมธาตุ และโพนธมณเทียร ดังข้อความว่า "เมื่อศักราชได้ 1919 ปี โปรดให้หลวงศรีวรราชมาเป็นเจ้าเมือง มาทำวิหารฝ่ายอุดรพระธาตุ ทักษิณโพนธมณเทียร...ชื่อว่า เพหาเขียน..."³⁸ จึงทำให้ทราบว่าก่อนปี พ.ศ. 1919 ที่มีการสร้างวิหารเขียนนั้นมียาคารโพนธมณเทียรอยู่ก่อนหน้าแล้ว

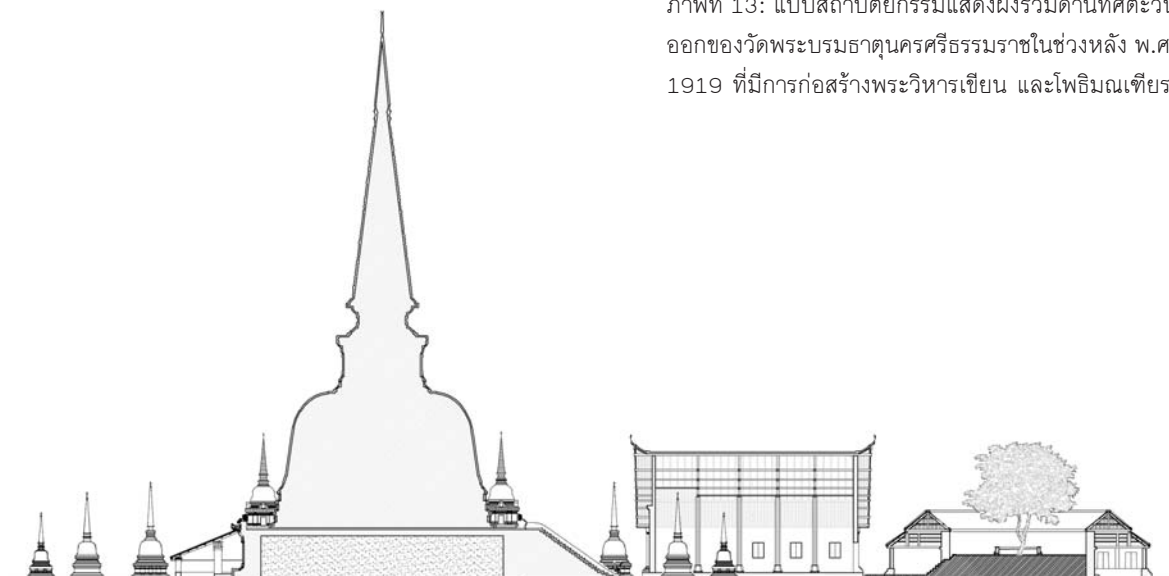
³⁸ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 94.

162 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 13: แบบสถาปัตยกรรมแสดงผังรวมด้านทิศตะวันออกของวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในช่วงหลัง พ.ศ. 1919 ที่มีการก่อสร้างพระวิหารเขียน และโพธิมณฑป

ภาพที่ 14: แบบสถาปัตยกรรมแสดงรูปตัดผังรวม โดยตัดผ่านองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วิหารเขียน และโพธิมณฑป ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือ (ขวามือ) ซึ่งเป็นรูปแบบผังบริเวณในช่วงหลัง พ.ศ. 1919 ที่มีการก่อสร้างพระวิหารเขียน และโพธิมณฑป

ต่อมาในช่วงเวลาที่วัดพระบรมธาตุนั้นถูกทิ้งร้างลงไปด้วยถูกปล้นสะดม และเหตุโรคภัยต่างๆ วัดพระบรมธาตุขาดผู้ทำนุบำรุงดูแลจนทรุดโทรมจนถึงขั้นที่ว้ายอดขององค์พระบรมธาตุชำรุดหลายลงมาเหลือเพียงบัลลังก์ ครั้นนั้นเสนาสนะต่างๆ คงชำรุดทรุดโทรมอย่างย่ำแย่รวมทั้งโพธิมณฑปด้วย และสันนิษฐานว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์คงถึงอายุชั้ยลงด้วย ดังปรากฏว่าเมื่อพระเจ้าทรงธรรมโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะใหม่ทั้งพระอาราม และมีการสร้าง "โพธิมณฑป" ขึ้นอีกครั้ง ดังกล่าวถึงในตำนานวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ความว่า "...ภายหลังพระมหาธาตุ จึงมหาปเรียนทศลี กุฏิอยู่ภายหลังพระมหาธาตุ จึงมหาทวงคลเอามาหาโพธิ์ แลธรรยาติปรวงมาดาปเรือมาแต่ลังกา พระศรีมหาโพธิ์ไส่อย่างทองมา สร้างวัดชื่อวัดพลับ พระศรีมหาโพธิ์ปลูกฝ่ายอุดร พระมหาธาตุปลูก ทั้งอย่างทองนั้น แล้วก่ออาสน์ขึ้นล้อมรอบทั้งสี่ด้าน ตรงก่อพระพุทธรูปสามด้าน ปัดฉิมก่อพระบันทมองค์หนึ่ง พระระเบียงรอบ ๒๘ ห้อง จึงมหาทวงคล ขึ้นชื่อว่าพระโพธิมณฑป."³⁹

ข้อความดังกล่าว ทำให้ทราบว่ามีการนำหน่อพระศรีมหาโพธิ์ไส่อย่างทองคำจากลังกามาปลูกทางทิศเหนือของพระมหาธาตุเจดีย์ ล้อมรอบด้วยอาสนะทั้งสี่ด้าน และประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ 3 ด้าน ทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ และมีพระระเบียงล้อม 28 ห้อง โดยในลำดับซึ่งการสร้าง "โพธิมณฑป" ขึ้นใหม่นั้นคงอยู่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2155-2171 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2131-2171)

จนกระทั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีการนำหน่อพระศรีมหาโพธิ์จากเมืองอนูราธปุระ เกาะลังกามาปลูกไว้ ณ วิหารโพธิ์ลังกา ซึ่งทรงโปรดให้ส่งสมณทูตเจริญสมณไมตรีกับลังกา เมื่อ พ.ศ. 2357 ครั้งเมื่อกลับมาใน พ.ศ. 2360 ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์กลับมาจำนวน 6 ต้น โดยเจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงเวลาดังกล่าว ได้นำมาปลูกที่เมืองนครศรีธรรมราช ณ วิหารโพธิ์ลังกา จำนวน 2 ต้น ในปี พ.ศ. 2427 เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จวัดพระธาตุนครศรีธรรมราช ได้บรรยายความตอนหนึ่งว่า "...ที่หน้าวิหารเขียนข้างทิศเหนือ มีฐานโพธิ์ลังกา มีพระไสยาสน์องค์ ๑ ยาว ๕ วา ๑ ศอก สูง ๕ ศอก" จากบันทึกดังกล่าวอธิบายถึง "โพธิมณฑป" ว่ามีลักษณะเป็น "ฐาน" ล้อมรอบต้นโพธิ์ ซึ่งมีได้บรรยายถึงลักษณะของการ "ระเบียง" ที่มีหลังคาคลุมแต่อย่างใด จึงมีความเป็นไปได้ที่ในช่วงเวลานั้น ส่วนที่เป็นระเบียงทางเดิน ที่มีโครงสร้างส่วนใหญ่ทำด้วยไม้คงมีการเสื่อมสภาพลงตามกาลเวลา ทำให้ส่วนที่เหลืออยู่มีเพียงแท่นฐานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโดยรอบ ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงสร้างแบบก่ออิฐ ทำให้คำอธิบายในบันทึกจึงใช้คำว่า "ฐานโพธิ์ลังกา" นอกจากนี้ ในบันทึกยังไม่พบการใช้คำว่า "โพธิมณฑป" จึงมีความเป็นไปได้ของ "โพธิมณฑป" ได้เลื่อนไปจากความทรงจำของคนแล้ว

³⁹ David K. Wyatt. Ibid. p. 216.

อย่างไรก็ตาม ในบันทึกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ครั้งเมื่อเสด็จเมือง นครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ.2445 ได้กล่าวถึง การบูรณะหลังคาระเบียงของ "วิหารโพธิ์ลังกา" โดยมี "ท่านนิม" ⁴⁰ เป็นผู้ดำเนินการ จากเดิมที่มีเพียงกำแพงคูหาพระล้อมรอบต้นโพธิ์ ภายหลังจากการ บูรณะแล้ว จากเดิมที่มีเพียง "ฐาน" ล้อมรอบต้นโพธิ์ กลายเป็นลักษณะของ "อาคาร" หรือ "วิหาร" ล้อมรอบต้นโพธิ์แทน ดังบันทึกของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่เรียกว่า "วิหารโพธิ์ลังกา"

"โพธิมณฑล" หรือ "วิหารโพธิ์ลังกา" ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระบรมธาตุ ผังอาคารเป็น รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีต้นโพธิ์อยู่ ณ ศูนย์กลางของอาคาร ล้อมรอบด้วยระเบียงทางเดินมีหลังคาคลุม บริเวณทางเข้ามีลักษณะเป็นโถงอยู่ทางทิศใต้ของอาคาร ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างวิหารเขียน และ วิหารโพธิ์ลังกา บริเวณโถงแยกเป็น 3 ทาง โดยตรงกลางเป็นบันไดทางขึ้นสู่ลานต้นโพธิ์ ยกสูงจาก ระดับพื้น 2 เมตร ภายในลานมีต้นโพธิ์ 2 ต้น อยู่บริเวณตรงกลางหน้าบันใดหนึ่งต้น และอีกหนึ่งต้น อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของลาน และบริเวณด้านซ้ายและขวาของโถงทางเข้า เป็นประตูเข้าสู่ ระเบียงทางเดินรอบลานต้นโพธิ์ โดยภายในระเบียงประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย บริเวณผนัง ด้านทิศเหนือ และตะวันออก ส่วนผนังด้านทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์

5.4 พระธรรมศาลา และระเบียงคด

"วิหารธรรมศาลา" เป็นอาคารที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของผังบริเวณ ทำหน้าที่เช่นเดียวกับวิหารหลวงซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของพระบรมธาตุ หรือวัดมหาธาตุ โดยมีประวัติศาสตร์กล่าวว่า สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1861 พร้อมกับ "พระระเบียงทับเกษตร" ซึ่งร่วมสมัยกับรัชกาลพระยาเลอไท แห่งกรุงสุโขทัยซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นสุโขทัยมีความสัมพันธ์กับเมืองนครศรีธรรมราช ดังปรากฏ ข้อความในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่า "ศักราช 1861 โปรดให้ข้าหลวงออกมา เป็นศรี มหาราชว่าแต่งพระธรรมศาลา ทำพระระเบียงล้อมพระมหาธาตุ..." ⁴¹ จากข้อความดังกล่าว ระบุว่า ศักราช 1861 แต่เนื่องจากไม่ได้ระบุแบบศักราชที่ชัดเจน หากเป็นมหาศักราช 1861 เมื่อนำมาแปลง เป็นพุทธศักราชจะได้เท่ากับ พ.ศ.2482 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ใกล้กับกับปัจจุบันมาก จึงเป็นไปได้ที่จะ สร้างขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากวิหารธรรมศาลาได้ถูกกล่าวถึงในบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรม วงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อคราวเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ.2427 ⁴² ดังนั้นวิหารธรรมศาลาจึงมีอาจสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1861 ซึ่งศักราชดังกล่าวร่วมสมัยกับพระยาเลอไท แห่งอาณาจักรสุโขทัย (ครองราชย์ พ.ศ.1841-1866) และความมีความเป็นไปได้ที่รูปแบบของวิหาร

⁴⁰ ท่านนิม ในที่นี้ น่าจะเป็นภรรยาของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ซึ่งทั้งสองอยู่ในเหตุการณ์เมื่อครั้งที่ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2445 อ้างอิงใน นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายเหตุทางไป ตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. 2539. หน้า 65.

⁴¹ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 94.

⁴² ภาณุพันธุวงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. ชีววัฒน์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ โสณพิพรธนนากร. 2471. หน้า 99.

ธรรมศาลาจะมีลักษณะเป็น "วิหารโถง" เนื่องจากเป็นรูปแบบวิหารที่นิยมสร้างในสมัยสุโขทัย และการสร้างพระพุทธรูปยืนในวิหารธรรมศาลา ยังสามารถเชื่อมโยงไปถึงคติในการสร้าง "พระอัฐารส" ในวัฒนธรรมสุโขทัยได้ด้วย นอกจากนี้ การเรียกชื่อว่า "ธรรมศาลา" ยังนับถึงคุณลักษณะของอาคารโถง เช่น ในวัฒนธรรมภาคใต้ที่นิยมสร้าง "ศาลาโรงธรรม" อยู่ภายในวัดต่างๆ จนกระทั่งปัจจุบันอีกด้วย

ปัจจุบันวิหารธรรมศาลามีลักษณะเป็นอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 15.10 เมตร ยาว 35.80 เมตร มีจำนวน 9 ห้องเสา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลักๆ คือ "พื้นที่มุขโถงหน้าวิหาร" มีลักษณะเป็นโถงโล่ง ยกพื้นสูง 1.30 เมตร บันไดหลักอยู่ทางทิศตะวันออกบริเวณกึ่งกลางของด้านสกัด นอกจากนี้ มุขโถงด้านหน้ายังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนปางประทานอภัย สูง 8.4 เมตร นามว่า "พระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าชายทนต์กุมาร"

พื้นที่ภายในมีขนาด 6 ห้องเสา ก่อด้วยกำแพงอิฐล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน มีประตูบนด้านสกัด 2 ประตู โดยแต่ละด้านข้างด้านละ 1 ประตู ซึ่งการมีช่องประตูทางเข้าหลายช่องดังกล่าวยังแสดงคุณลักษณะของวิหารโถงแบบดั้งเดิมอยู่ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยบนฐานชุกชีซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อมีการกันท้าววิหารให้กลายเป็นท้าวจระนมเมื่อมีการสร้างระเบียงคตมาบรรจบตรงห้องรองสุดท้ายของวิหารจึงต้องสร้างพระประธานองค์ใหม่ขึ้นแทนที่

นอกจากนี้ ภายในอาคารยังประดิษฐานพระเจดีย์ มีชื่อเรียกว่า "เจดีย์สวรรค์" มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานสิงห์ซ้อน 3 ชั้น บันลึงก์ย่อมุมไม้สิบสอง บรรจุอัฐิ "พระยารามราชท้าวหน้า" ที่สิ้นชีพลงในคราวสู้รบกับโจรสลัด เมื่อปี พ.ศ. 2144⁴³ โดยบริเวณฐานเจดีย์มีแผ่นจารึกกล่าวถึงการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์องค์นี้ โดยชาวจีนที่อยู่สะพานดินท้าววัง ระบุปี พ.ศ. 2437 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ. 2433-2438 โดยท่านปาน⁴⁴

ด้านหลัง คือ "ส่วนท้าวจระนม" หรือ "ท้าววิหาร" เป็นส่วนที่เชื่อมต่อกับระเบียงคต มีขนาด 2 ห้องเสา กว้าง 5.8 เมตร ก่อกำแพงอิฐทั้ง 4 ด้าน มีประตูเชื่อมต่อกับระเบียงคตทางทิศเหนือ และทิศใต้ ภายในห้องท้าววิหาร ประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน มีชื่อว่า "พระพุทธรูปเจ้าหญิงเหมชาลา" มีพุทธลักษณะคล้ายกับ "พระพุทธรูปเจ้าชายทนต์กุมาร" แตกต่างกันที่พระพุทธรูปเจ้าหญิงเหมชาลา ยกพระหัตถ์ขึ้นทั้งสองข้างเป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ

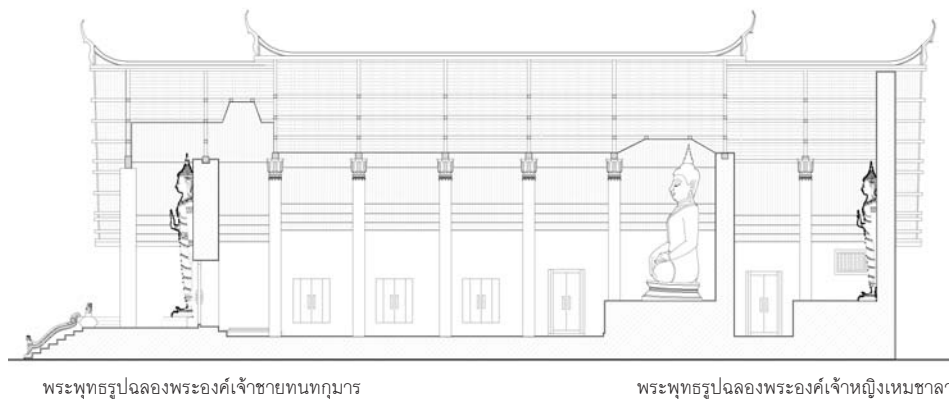
ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ ในการก่อสร้างพระพุทธรูปยืนในห้องท้าวจระนมของวิหารที่พบทั้งหมดนั้น จะสร้างเป็นพระพุทธรูปประทับยืน หันหน้าออกจากอาคาร ในขณะที่พระพุทธรูปยืนในห้องท้าวจระนมดังกล่าวนั้นกลับหันหน้าเข้าหาตัวอาคาร อันสะท้อนให้เห็นว่าเคยเป็นพระพุทธรูปประธานของอาคาร แต่ทว่ามีการแก้ไขท้าวห้องท้าวจระนมของอาคารเมื่อมีการสร้างระเบียงคตมาต่อเชื่อม และมีการกันห้องให้แยกขาดจากตัววิหารด้านหน้าไป ซึ่งในการตัดขาดพระพุทธรูปประธานเดิม

⁴³ ตรี อมาตยกุล และน้อม อุปรมัย. "นครศรีธรรมราชในสมัยกรุงศรีอยุธยา". รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2521). นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2552. หน้า 123.

⁴⁴ ท่านปาน หรือ พระครูเทพมุณี(ปาน) เป็นผู้นำในการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดพระธาตุนครศรีธรรมราชครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2433-2438 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ด้วยการกั้นผนังนั้น ยังชวนให้คิดต่อไปว่า อาจเป็นมูลเหตุสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องที่ประดิษฐานอยู่ที่มุกหน้าของอาคารที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมของอาคารผ่านรูปทรง (Form) ของพระพุทธรูปประทับยืนด้วยก็อาจเป็นไปได้ ซึ่งแนวคิดในการก่อสร้างดังกล่าวเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ต้องการสร้างความเชื่อมต่อความหมายใดหนึ่งเข้าด้วยกันในทางสัญลักษณ์ซึ่งมีการออกแบบและแก้ปัญหาในลักษณะดังกล่าวอยู่หลายแห่ง

สำหรับโครงสร้างหลังคาเป็นทรงจั่ว มีมุขลดหน้าหลัง และมีหลังคา 3 สิ่งที่น่าสนใจ คือ โครงสร้างหลังคาเป็นแบบเครื่องประดู่ และมีจันทันต่อยึดระหว่างแปแต่ละตัว ซึ่งการใช้จันทันต่อนี้เป็นระบบโครงสร้างที่เก่าแก่ที่พบในวิหาร และอุโบสถที่เก่าแก่แถบพิษณุโลกซึ่งมีสายสัมพันธ์กับสโขทัย

ภาพที่ 18: แบบสถาปัตยกรรมแสดงภาคตัดตามยาวของอาคารวิหารธรรมศาลา ที่มุกด้านหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าชายทนต์มหาร และห้องทำพิธีประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าหญิงเหมชาลา จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปดังกล่าวเคยทำหน้าที่เป็นพระพุทธรูปประธานของอาคาร แต่ต่อมาเมื่อมีการก่อพระเบียงคต และทำให้เกิดการก่อผนังล้อมวิหารธรรมศาลา จึงตัดขาดห้องทำพิธีออกไปให้เข้าออกผ่านพระเบียงคตแทน ในการนี้จึงมีการสร้างพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยขึ้นใหม่

ภาพที่ 19: (ซ้าย) แสดงรูปด้านหน้าวิหารธรรมศาลา ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าชายทนต์มหาร (กลาง) แสดงรูปตัดโครงสร้าง และพระพุทธรูปประธานในวิหารธรรมศาลา (ขวา) แสดงรูปตัดท้ายจรมัน ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์เจ้าหญิงเหมชาลา

สำหรับระเบียงคตล้อมรอบฝั่งบริเวณเขตพุทธาวาส มีประวัติการก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2036 ดังกล่าวถึงในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ว่า "เมื่อมหาศักราชได้ ๑๔๑๕ ปีนั้น.....จะทำพระระเบียงล้อมพระมหาธาตุและกำแพงล้อมพระระเบียง ทั้งศรีธรรมราชแล้ว...ได้แก้มหาหมงคลแต่หม่อมิสาร ๑๕ หอง ได้แต่มหาโชติติบาญ ๒๐ หอง ทั้งประตูล้อมมหาเถรหมิงศรีพระท่าขามสาลา แต่นั้นไปได้แก้มหาเถรสุตพิงษ ๑๕ หอง.....เมื่อคิดตามผู้ใดหอนั้นใช้ เปนหอง ๑๖๕ หอง แลพรพุทธรูปสมาธิ อยู่ทุกหองเปนพรพุทธเจ้า ๑๖๕ พรองศรีธรรมราชเปนพรพุทธรูปเทานี้"⁴⁵ ซึ่งพระพุทธรูปในระเบียงคตในปัจจุบันล้วนแต่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแทบทั้งสิ้น

กล่าวคือ การสร้างระเบียงคตทั้งสี่ด้านล้อมฝั่งบริเวณเขตพุทธาวาส และระเบียงคตดังกล่าวเป็นระเบียงแบบมีกำแพงทึบด้านนอก และโถงด้านใน โดยเริ่มต้นนับจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือผ่านวิหารธรรมศาลาจนถึงทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวน 50 หอง จากมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ถึงมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ จำนวน 33 หอง จากมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ถึงมุม ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จำนวน 43 หอง จากมุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือถึงมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 36 หอง รวมทั้งหมด 165 หองเสา และประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประจำทุกหองเสา

ในที่นี้มีข้อสังเกตว่า วัดหลวงที่สำคัญหรือวัดพระมหาธาตุในกรุงศรีอยุธยาที่เป็นหลักของพระนคร และเมืองอื่นๆ ในวัฒนธรรมอยุธยานั้นจะมีการสร้างระเบียงคตอยู่ล้อมรอบพระเจดีย์ หรือพระปรางค์ประธานอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น โดยระเบียงคตดังกล่าวนี้เป็นวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ การปิดล้อมพื้นที่เพื่อความปลอดภัย การกำหนดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน ตลอดจนการสร้างความรู้สึกดีลึธิในเชิงสัญลักษณ์ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับแนวความคิดแบบเทวราชาที่อยุธยาได้รับสืบทอดมาจากวัฒนธรรมเขมร ในขณะที่พุทธศาสนาที่รับมาจากลังกาดั้งแต่ดั้งเดิมนั้นมีวิธีคิดเรื่องดังกล่าวที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ในการสร้างระเบียงคตเพื่อล้อมรอบพื้นที่ของเขตพุทธาวาสให้เป็นสัดส่วนและลากวงล้อมเข้าไปบรรจบตรงห้องสุดท้ายของวิหารธรรมศาลา จึงมีความจำเป็นการต้องเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารธรรมศาลาจากที่เคยเป็น "วิหารโถง" เดิมมาเป็นวิหารที่มีผนังล้อมและทำให้ห้องส่วนท้ายของวิหารเดิมที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติที่เป็นพระพุทธรูปที่ก่อสร้างขึ้นตามคติพระอัฐฐารสในสมัยสุโขทัยนั้นได้กลายเป็นพระประธานในห้อง "ท้ายจรมัณ" ในส่วนที่เชื่อมต่อกับระเบียงคตแทน จึงมีความจำเป็นต้องสร้างฐานชุกชีใหม่ และประดิษฐานพระประธานเป็นพระปางมารวิชัยขึ้นเป็นประธานของพื้นที่แทน ทั้งนี้รูปแบบการวางผัง และการสร้างพื้นที่ปิดล้อมดังกล่าวเป็นแบบแผนที่นิยมทำกันในอยุธยา ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ดังปรากฏในวัดสมยอยุธยาที่สำคัญหลายวัด เช่น วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ เป็นต้น

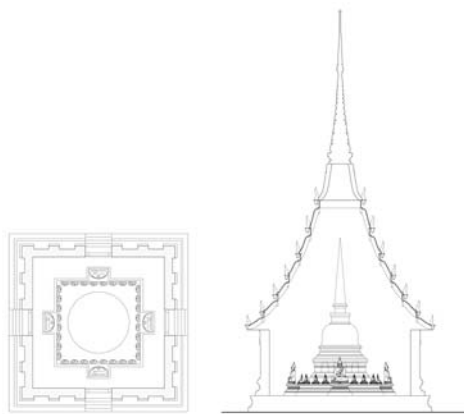
⁴⁵ David K.Wyatt. Ibid. p. 218.

5.5 พระวิหารหลวง

ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2155-2170 จะเห็นว่า วัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชมีพัฒนาการของผังบริเวณเปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการฟื้นฟูบูรณปฏิสังขรณ์เสียมากกว่า จนกระทั่งในมหาศักราช 1550 หรือปี พ.ศ.2171 ซึ่งตรงกับปีสุดท้ายของรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ได้มีการสร้างพระวิหารยอดมณฑปอยู่ทางด้านใต้ของพระบรมธาตุตรงตำแหน่งที่เป็นพระวิหารหลวงในปัจจุบัน ดังกล่าวถึงในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ความว่า "พระมหาธาตุนี้ด้วย แล้วศรีมหาราชาสร้างพระวิหารฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุ เป็นมณฑปล้อมแลก่อพระเจดีย์ ในพระวิหารลง..วาปิดท้องมาถึงอาสน แล้วก่อพระพุทธรูป เพนด้นสี่ด้าน ด้านลแปดพระองค์ เข้ากัน เปน พระสามสิบสองพระองค์ พระพุทธรูปทานสี่ด้านๆ ละองค์เข้ากันเปนสามสิบหกพระองค์ จึงศรีมหาราชาสร้างนาฎกลัยไว้สำหรับพระวิหารๆ นั้นชื่อพระวิหารหลวง.." ⁴⁶

โดยสร้างเป็นแรกสร้างนั้น มีลักษณะเป็น "พระวิหารยอดครอบเจดีย์" ซึ่งตรงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาของศรีลังกาที่เรียกว่า "อุปาษระ" หรือหมายถึง สลุปเจดีย์ที่มีหลังคาคลุม ดังที่กล่าวความในเอกสารว่า เป็นพระมณฑปล้อมพระสลุปเจดีย์ซึ่งสูง 7 วา ⁴⁷ โดยรอบสลุปเจดีย์ทั้ง 4 ด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปด้านละ 8 องค์ และพระพุทธรูปประธานด้านละ 1 องค์ รวมเป็นพระพุทธรูปทั้งสิ้น 36 องค์

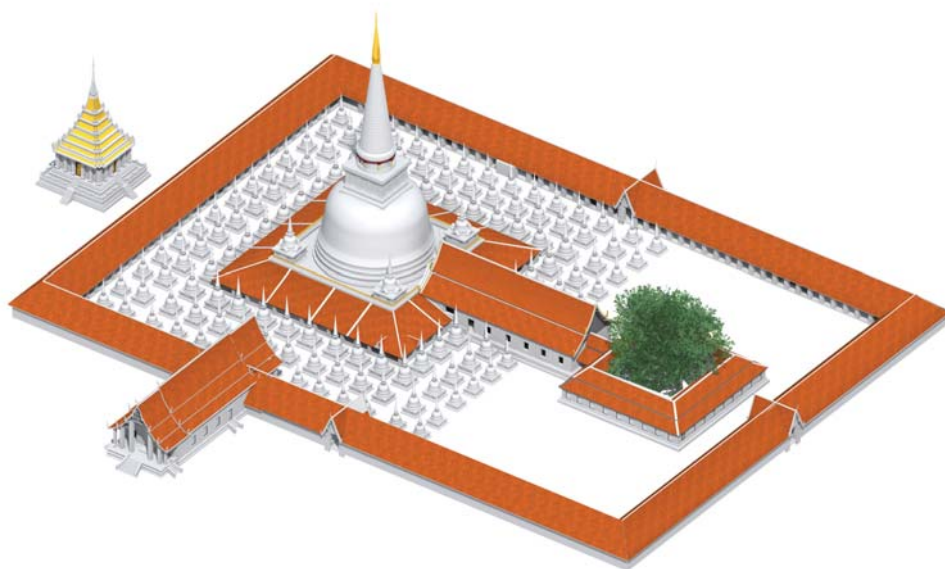
จากการกำหนดสัดส่วนของพระเจดีย์ที่อยู่ภายในพระมณฑปที่กล่าวว่ามี ความสูง 7 วา ทำให้สัดส่วนของชั้นหลังคายอดของพระมณฑปนั้นยิ่งสูงต้องมากขึ้น ในที่นี้จึงมีข้อสังเกตว่า การก่อสร้างพระวิหารยอดมณฑปที่มีขนาดใหญ่โตเช่นนี้ต้องมีประสบการณ์เชิงช่างชั้นสูง ซึ่งในรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรมนี้ได้มีการก่อสร้างวิหารยอดมณฑปขนาดใหญ่มาก่อนหน้านี้ 2 องค์ คือ พระวิหารยอดมณฑปประดิษฐานพระมงคลบพิตร ในปีพ.ศ. 2146 และพระวิหารยอดมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปที่สระบุรีด้วย จึงแนวคิดของการทำพระวิหารยอดมณฑปทั้ง 3 องค์นี้จึงย่อมต้องแสดงความสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่งอย่างแน่นอน

ภาพที่ 19: แบบสถาปัตยกรรมสันนิษฐานรูปแบบพระวิหารหลวงหลังเดิมที่ก่อสร้างเป็นพระวิหารยอดมณฑป ซึ่งก่อสร้างในปี พ.ศ. 2171 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม (ภาพล่างซ้าย) ผังอาคาร (ขวา) ภาพตัดแสดงให้เห็นการประดิษฐานพระเจดีย์สูง 7 วา อยู่ภายใน และที่ด้านแต่ละด้านประดิษฐานพระพุทธรูปด้านละ 9 องค์ โดยใช้ข้อมูลที่พรรณนาอยู่ในตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชในการสันนิษฐานรูปแบบ

⁴⁶ David K.Wyatt. Ibid. p. 223.

⁴⁷ รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 94.

ภาพที่ 20: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 6 คือ ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมมีการซ่อมแซม บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชทั้งพระอาราม และยังก่อสร้างพระวิหารยอดมณฑปคลุมเจดีย์อยู่ทางด้านทิศใต้ขององค์พระบรมธาตุอีกด้วย

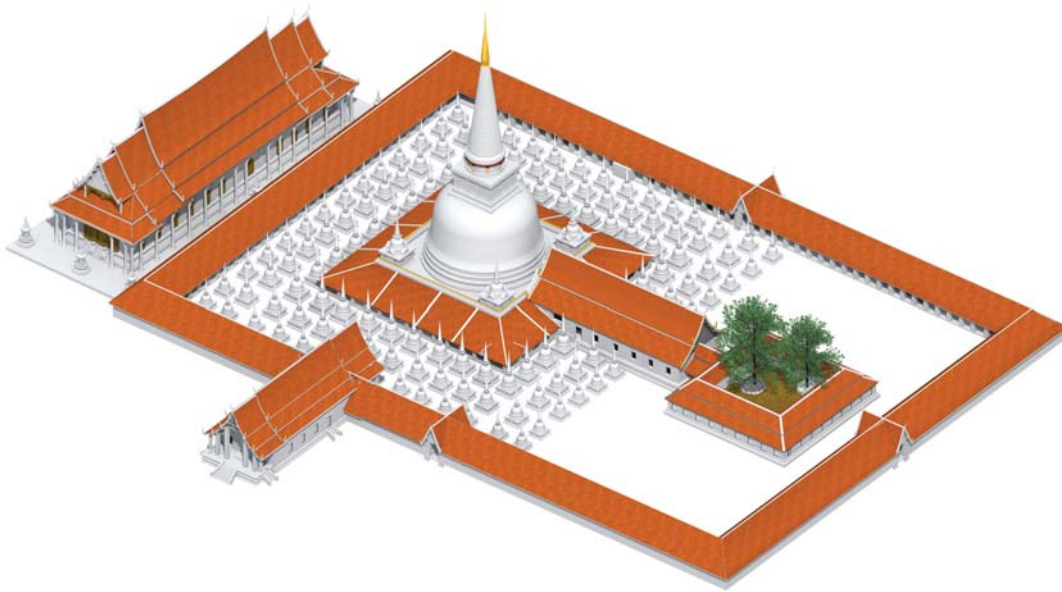
นอกจากนี้ การสร้างพระวิหารคลุมเจดีย์ได้ทำให้พระเจดีย์ภายในนั้นมีความหมายเป็น "อุปาษระ" ตามคติของลังกาอาจจะเป็นผลมาจากการที่พระองค์ได้รับสนับสนุนให้คณะสงฆ์ไปจาริกแสวงบุญยังลังกาด้วยก็เป็นได้ ซึ่งในการนั้นทำให้พระองค์ได้ทราบข่าวสารของการมีอยู่ของ "รอยพระพุทธรบาท" ที่ยังประทับอยู่ในความทรงจำของชาวลังกา แต่ทว่าสูญสิ้นไปจากความทรงจำชาวสยามแล้ว ทำให้พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ค้นหาจนพบรอยพระพุทธรบาทที่เขาปถวิเมืองสระบุรีในที่สุด เพราะฉะนั้นการเกิดขึ้นของ "อุปาษระ" ทรงมณฑปแห่งนี้ จึงมีอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความบังเอิญ หากแต่เป็นการเข้าใจในแก่นสารอย่างลึกซึ้งในคติการก่อสร้าง และประยุกต์สู่การสร้างสรรค้ออกแบบทางสถาปัตยกรรมและได้ถ่ายทอดออกมาเป็นอาคารทรงมณฑปอยู่ภายในที่สุด

สำหรับวิหารหลวงในปัจจุบันนั้น มีบันทึกไว้เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จเมืองนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ.2445⁴⁸ ซึ่งเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ได้กราบทูลต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า "ทำเมื่อครั้งเจ้าคุณปู่ กรมศัคดีเป็นแม่การ" ซึ่งเจ้าคุณปู่ของพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ก็คือ เจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ระหว่างปี พ.ศ. 2354-2382 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 และต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดยการก่อสร้างในครั้งนั้นคงมีการซ่อมแปลงวิหารหลวงครั้งใหญ่ จนถึงกับต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบดังที่ปรากฏให้เห็น

⁴⁸ นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. อ้างแล้ว. หน้า 65.

170 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

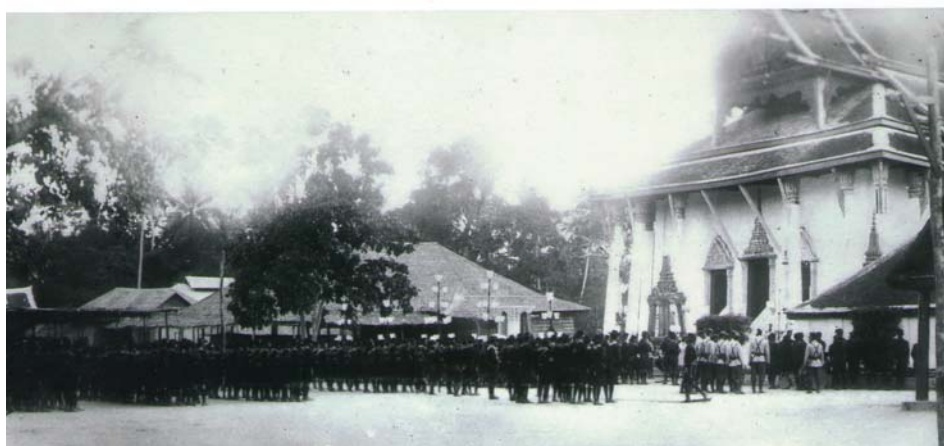
ภาพที่ 20: ภาพสามมิติแสดงพัฒนาการของผังบริเวณระยะที่ 6 คือ ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมมีการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชทั้งพระอาราม และยังก่อสร้างพระวิหารยอดมณฑปคลุมเจดีย์อยู่ทางด้านทิศใต้ขององค์พระบรมธาตุอีกด้วย

พระวิหารหลวง ตั้งอยู่ในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก ตั้งขนานอยู่ภายนอกกระเปียงคตทางด้านทิศใต้ มีการแยกผังบริเวณอย่างชัดเจนด้วยรั้วกำแพงเหล็กเตี้ยๆ รอบล้อมอาคารและต่อชนกับกระเปียงคตทิศใต้ ภายในรั้วมีซุ้มเสมาทั้งหมด 8 ซุ้ม อยู่บริเวณทิศทั้ง 4 ทิศ และมีมุมอาคารทั้ง 4 มุม อย่างไรก็ตาม จากประวัติการบูรณะอาคาร เมื่อ พ.ศ. 2428⁴⁹ ได้ระบุถึงการสร้างใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมโดยนายบุญศักดิ์ ชาวอำเภอปากพนัง ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชที่เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ในปีเดียวกัน ที่บรรยายถึงพระประธาน และพระสาวกยืนภายในโบสถ์ จากการบันทึกดังกล่าวได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “เป็นโบสถ์” นั้นหมายความว่า ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเสด็จไปนั้นได้มีการสร้างใบเสมาโดยรอบของวิหารหลวงแล้ว ดังนั้นอาคารหลังนี้จึงทำหน้าที่เป็นพระอุโบสถของวัดด้วย

อาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า แบ่งเป็น 13 ห้องเสา บริเวณพื้นที่โดยรอบของอาคารมีเสาพาไลเพื่อรับหลังคาปีกนกตบสุดท้าย ตัวเสามีลักษณะสอบเข้าหาตัวอาคาร บัวฐานเสาและบัวปลายเสา มีลักษณะเป็นกลีบแบบบัวแฉก บริเวณปลายเสามีคันทวยรูปหัวนาคยื่นรับชายคา โดยบริเวณเสาพาไล ในส่วนของผนังด้านสกัดทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ซึ่งเป็นตำแหน่งของประตูทางเข้า จะมีความกว้างมากกว่าเสาพาไลในช่วงอื่นๆ ซึ่งตามปกติต้องมีเสาดตรงกลางเพื่อรองรับชายคา

⁴⁹ บริษัท ศิวกรการช่าง จำกัด. การบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช. สงขลา: โรงพิมพ์รวมช่าง. 2535. หน้า 47.

ไม่ให้เกิดการแอ่นโค้ง หรือตามศัพท์ช่างเรียกว่า "ตกท้องช้าง" ซึ่งเกิดจากโครงสร้างที่พาดบริเวณช่วงเสาที่กว้างเกินไป อย่างไรก็ตามจากหลักฐานภาพถ่ายเก่าในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ได้ปรากฏภาพถ่ายในส่วนด้านหน้าของพระวิหารหลวง ซึ่งมีคันทวยขนาดใหญ่จำนวน 2 ตัว อยู่ระหว่างประตูกลาง และประตูข้างทั้ง 2 ข้าง โดยทำหน้าที่รับชายคาในส่วนหน้าของพระวิหาร และมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายไม้แกะสลัก จากลักษณะดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความจงใจออกแบบด้วยเหตุผลด้านโครงสร้าง และความงามไปพร้อมกัน ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องมีเสาพาไลในบริเวณด้านหน้าอาคาร และจากภาพถ่ายเก่าในชั้นหลังพบว่า มีการซ่อมแปลงอาคารวิหารหลวง และได้ถอดคันทวยดังกล่าวออก และใช้ไม้ค้ำยันโครงสร้างชั่วคราวแทนตำแหน่งเดิม และในปัจจุบันไม่ปรากฏคันทวย หรือโครงสร้างค้ำยันในส่วนดังกล่าวแล้ว เนื่องจากมีการเสริมความแข็งแรงในส่วน of โครงสร้างรับชายคา ทำให้บริเวณด้านหน้าและด้านหลังของอาคารไม่จำเป็นต้องมีคันทวยขนาดใหญ่เช่นเดิม

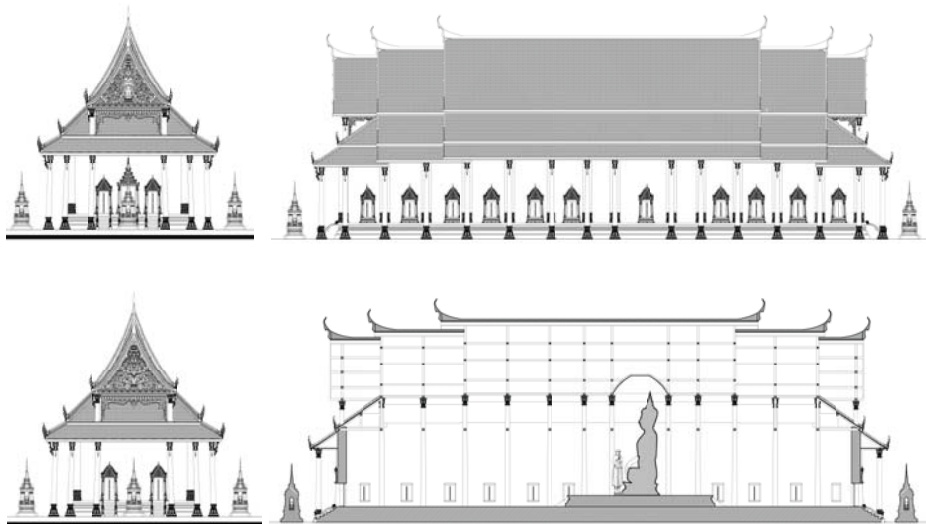
ภาพที่ 22: ภาพถ่ายเก่าแสดงให้เห็นว่าด้านสกัดด้านหน้ามีการใช้ไม้ขนาดใหญ่ค้ำชายคาแทนคันทวย เนื่องจากมีปัญหาของโครงสร้างที่แอ่น

ฐานอาคารมีลักษณะเป็นฐานสิงห์ ยกสูงจากพื้นลานพอดีกับซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างโดยรอบ คั่นด้วยบันไดทางขึ้นบริเวณประตูทางทิศตะวันออกและตะวันตก โดยบันไดทั้งหมดก่อนเข้ากับฐานอาคาร พนักบันไดเป็นลายปูนปั้นรูปสัตว์ลำตัวยาวคล้ายนาคร ประดับกระจกลี ผนังของอาคาร มีลักษณะเป็นผนังก่ออิฐต่อจากฐานสิงห์ ปิดล้อมอาคารทั้ง 4 ด้าน เพื่อประโยชน์ใช้สอยภายใน ผนังของอาคารถูกก่อขึ้นไปรับหลังคาชั้นที่ 2 โดยมีลักษณะเป็นผนังรับน้ำหนัก กล่าวคือ เป็นผนังที่มีความหนา และไม่มีเสาอยู่ภายในผนัง น้ำหนักของผนังทั้งหมดจะถ่ายลงสู่ฐานของอาคารโดยตรง อย่างไรก็ตาม บริเวณผนังที่มีตำแหน่งตรงกับแนวเสา จะมีการก่ออิฐพอกขึ้นมา และประดับตกแต่งให้มีลักษณะคล้ายเสาอาคาร เพื่อความสวยงามและเพิ่มมิติในรูปด้านของอาคาร นอกจากนี้บริเวณดังกล่าว ยังเป็นจุดรับน้ำหนักโครงสร้างของหลังคา ฉะนั้นการก่อพอกเสาเพิ่มจึงมีเหตุผลด้านความแข็งแรงอีกประการหนึ่ง

172 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม

วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาคารถูกออกแบบให้มีทางเข้าในบริเวณผนังด้านสกัด ทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นทางเข้าหลัก จำนวน 3 ประตู โดยประตูใหญ่ตรงกลางมีลักษณะเป็นซุ้มยอดมณฑป และประตูเล็กขนานข้างอีก 2 ประตูมีลักษณะเป็นซุ้มบันแถลง หน้าบันเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เช่นเดียวกับประตูด้านหลังทาง ทิศตะวันตกอีก 2 ประตู โดยซุ้มประตูทั้งหมดตกแต่งด้วยลายปูนปั้นประดับกระจกสี ในขณะที่บริเวณ ด้านข้างของอาคาร มีการเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ซึ่งมีลักษณะเป็นซุ้มบันแถลง หน้าบันเป็นรูปเทพพนม ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นประดับกระจกสีเช่นเดียวกับซุ้มประตู โดยหน้าต่างมีจำนวนทั้งหมด 22 บาน อยู่ระหว่างช่องเสาแต่ละห้องของผนัง ยกเว้นบริเวณห้องเสาที่ 8 และ 10 ซึ่งมีระยะห่างระหว่างเสา ไม่กว้างมาก เนื่องจากมีการออกแบบให้ห้องเสาที่ 9 มีความกว้างกว่าปกติ เพื่อประดิษฐานพระพุทธร ุธานของอาคาร มีชื่อว่า "พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช" เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีขนาดหน้า ตักกว้าง 3 วา 1 ศอก 12 นิ้ว สูง 5 วา⁵⁰ ประดิษฐานบนฐานชุกชี ซึ่งมีลักษณะเป็นฐานปัทม์ ตกแต่ง ด้วยลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี และวางอยู่บนฐานไพทีอีกชั้นหนึ่ง ฐานไพทีตั้งอยู่บริเวณกลาง อาคาร มีขนาดกว้าง 9 เมตร ยาว 15 เมตร มีบันไดขึ้นลงทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีลักษณะเป็นฐาน ลิงห์ ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจก บริเวณด้านหน้าพระประธานประดิษฐานพระพุทธร ูปปางมารวิชัย และพระสาวกพนมมือประทับยืน ทั้งทางด้านซ้ายและขวา นอกจากนี้ ตำแหน่งที่ ประดิษฐานพระประธานยังสัมพันธ์กับพระบรมธาตุเจดีย์ในแนวแกนทิศใต้อีกด้วย

ภาพที่ 23: แบบสถาปัตยกรรมพระวิหารหลวงวัดพระบรมธาตุนครธรรมราชซึ่งออกแบบเป็นอาคาร ขนาดใหญ่ และมีหลังคามุขประเจิดที่มีความงดงามอย่างยิ่ง (บนซ้าย) รูปด้านหน้า (บนขวา) รูปด้านข้าง แลเห็นส่วนที่เป็นมุขประเจิด (ล่างซ้าย) รูปตัดขวาง (ล่างขวา) รูปตัดตามยาว

⁵⁰ ถนอม พูนวงศ์. ประวัติเมืองนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์. 2550. หน้า 163.

ภายในอาคาร มีลักษณะเป็นโถงโล่ง และมีแนวเสาร่วมในเพื่อรับโครงสร้างของหลังคาจั่ว ชั้นบนสุด นอกจากนี้แนวเสาดังกล่าว ยังทำหน้าที่เป็นเส้นนำสายตามุ่งสู่พระประธานอีกด้วย ภายในอาคารมีการทำฝ้าเพดานความสูงอยู่ในระดับเดียวกับบัวปลายเสาของเสาร่วมใน ฝ้าเพดานไม้พื้นหลัง สีแดง ประดับตกแต่งด้วยดาวเพดานไม้แกะสลักลงรักปิดทอง บริเวณฝ้าเพดานเหนือพระประธาน มีลักษณะเป็นหลุมยกสูงขึ้นกว่าระดับฝ้าเพดานปกติ เป็นการออกแบบเพื่อให้พื้นที่มีคุณลักษณะที่โดดเด่น และให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ซึ่งสัมพันธ์กับระดับของหลังคา ชั้นสูงสุดของอาคาร

ภาพที่ 24: (ซ้าย) รูปตัดแสดงแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารหลวง วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช (ขวา) พื้นที่ภายในพระวิหารหลวง

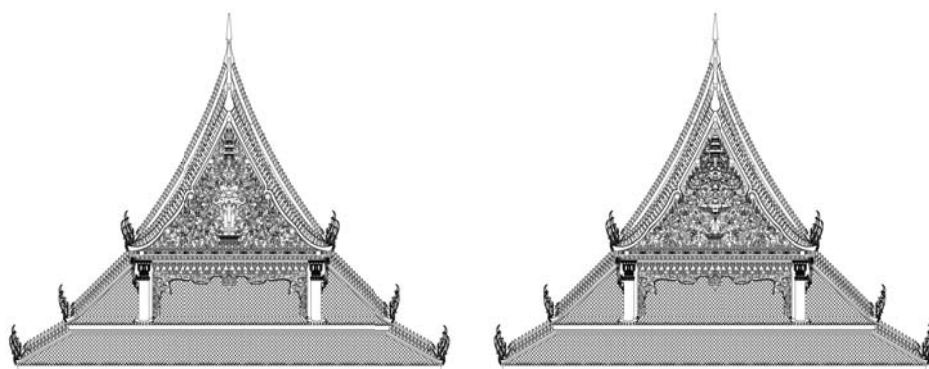
ในส่วนของหลังคา มีลักษณะเป็นหลังคาทรงจั่วแบบมีเสาพาไลรับชายคาปีกนกล้อมรอบอาคาร เนื่องจากอาคารมีขนาดใหญ่ จึงทำให้มีขนาดหลังคาที่กว้างมากเพื่อครอบคลุมพื้นที่ของอาคารทั้งหมดจะส่งผลให้รู้สึกเอะอะ ดังนั้นในทางการออกแบบ จึงแก้ปัญหาโดยการแบ่งผืนของหลังคา ด้วยการซ้อนชั้นหลังคาเป็น 3 ระดับ ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ในส่วนของหลังคาชั้นบนสุด และชั้นรองลงมา มีการแบ่งผืนหลังคาออกเป็นดับจำนวน 3 ดับ โดยให้มีขนาดลดหลั่นจากหลังคาประธาน ซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุด แล้วจึงลดขนาดหลังคาในแต่ละดับให้เล็กลงตามลำดับ ในส่วนของหลังคาชั้นล่างสุด

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นของพระวิหารหลวงคือ การใช้หลังคา "มุขประเจิด" ซึ่งเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของอาคารสมัยอยุธยา และเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่งในภาคใต้ดังปรากฏหลักฐานในแผนที่ประกอบตำราพระกำลันาที่เขียนถึงวัดและชุมชนต่างๆ บนคาบสมุทรสทิงพระก็วาดรูปพระอุโบสถในพื้นที่ดังกล่าวใช้หลังคาแบบมุขประเจิดทั้งสิ้น และการที่ออกแบบโดยใช้หลังคามุขหน้าหลังเป็นหลังคามุขประเจิดดังกล่าว จึงทำให้มีผู้เข้าใจผิดว่าเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา

สำหรับลักษณะทางสถาปัตยกรรมของหลังคามุขประเจิด คือ มีลักษณะเป็นมุขลดบริเวณด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร โดยออกแบบให้มีเสาทะลุขึ้นมารับจากหลังคาปีกนกให้เสมือนหลังคายื่นลอยออกมาเพื่อเพิ่มความโดดเด่นให้กับอาคาร ช่องว่างระหว่างซุ้มของมุขประเจิดกับหลังคาปีกนกมีการประดับตกแต่งด้วยรวงผึ้งไม้แกะสลักลายก้านขด โดยมีเทพพนมอยู่กึ่งกลาง และปลายทั้งสองด้านแกะสลักเป็นนาค ลงรักปิดทองประดับกระจกสีเพื่อความสวยงาม หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีน้ำตาล เครื่องบนประดับด้วยชุดเครื่องถ้วยชามประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ประดับกระจกสี และมีนาคสะดุ้งในตำแหน่งของแปตัวที่ 3 โดยช่อฟ้าและหางหงส์มีลักษณะแบบปากปลา

หน้าบันมุขประเจิดด้านทิศตะวันออกตกแต่งด้วยไม้แกะสลักปิดทองรูป "พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ" และหน้าบันมุขประเจิดด้านทิศตะวันตกตกแต่งด้วยไม้แกะสลักปิดทองรูป "พระนารายณ์ทรงสุบรรณ" ทำให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจว่าสาเหตุใดที่ทำให้มีการออกแบบหน้าบันที่แตกต่างกัน และความแตกต่างกันดังกล่าวนี้ถูกออกแบบมาตั้งแต่คราวแรกสร้าง หรือมาแก้ไขในภายหลัง

หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่สุดที่แสดงให้เห็นว่าหน้าบันด้านทิศตะวันตกเป็นรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ คือ บันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เมื่อคราวเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อ พ.ศ. 2427 ให้ข้อมูลว่า "ด้านใต้ขององค์พระธาตุนั้นมีโบสถ์หลัง ๑ ผนังก่ออิฐหลังคามุงกระเบื้อง มีช่อฟ้าใบระกาหน้าบรรณเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ชื่อประมาณ ๓ วา ๑๓ ห้อง ในโบสถ์มีพระประธาน..."⁵¹ ซึ่งสาเหตุที่ทำให้ทราบว่าคุณพรรณานันกล่าวถึงหน้าบันทางทิศตะวันตกก็คือ การเสด็จในครั้งนั้นเดินทางมาตามเส้นทางด้านตะวันตกซึ่งมีลำน้ำ และเส้นทางรถไฟ อย่างไรก็ตาม ภาพถ่ายเก่าในคราวที่รัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินประพาสยังเมืองนครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 2441 หลังจากการเสด็จของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นเวลา 14 ปี แสดงว่าหน้าบันด้านตะวันออกนั้นเป็นหน้าบันรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ซึ่งการออกแบบตกแต่งหน้าบันที่แตกต่างกันนี้อาจจะเป็นมาตั้งแต่เริ่มสร้างอาคารเลย หรือมาบูรณะในชั้นหลัง แต่ต้องก่อน พ.ศ. 2427 ก็เป็นไปได้ทั้งสิ้น

ภาพที่ 25: แบบสถาปัตยกรรมแสดงหน้าบันมุขประเจิดของพระวิหารหลวง (ภาพซ้าย) หน้าบันด้านหน้ารูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ (ภาพขวา) หน้าบันด้านหลังรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ

⁵¹ ภาณุพันธุวงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. อ้างแล้ว. หน้า 99.

6. สรุป

การศึกษาเชิงลึกในประเด็นว่าด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมด้วยวิธีการสำรวจภาคสนาม ทำการรังวัดอาคารโดยละเอียด แล้วนำกลับมาการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และแบบสถาปัตยกรรมคอมพิวเตอร์สามมิติอย่างเป็นระบบ ทั้งสิ้น 8 อาคาร คือ องค์พระบรมธาตุเจดีย์, พระระเบียงทับเกษตร, พระวิหารเขียน, พระวิหารมหาภิเนษกรมณ์ หรือวิหารพระทรงม้า, พระวิหารธรรมศาลา, พระระเบียงคต, พระวิหารหลวง ตลอดจนการสอบทวนกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ และมีข้อสังเกต และประเด็นใหม่ๆ ทางวิชาการจำนวนมาก ตลอดจนการปรับเปลี่ยนสถานะภาพความรู้ อย่างไรก็ตามยังมีความจำเป็นต้องนำไปสู่การค้นคว้าเชิงลึกโดยละเอียดต่อไป เพื่อพัฒนาให้เป็นองค์ความรู้และขยายพาดานความรู้ด้านศิลปสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและศิลป ตลอดจนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อเนื่องในแง่ของการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนนำไปสู่การสื่อความหมายแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปประยุกต์สู่การทำเอกสารประกอบการพิจารณาเพื่อเสนอ "วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช (Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat)" เพื่อประกาศยกย่องเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในโอกาสต่อไป

7. เอกสารอ้างอิง

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- David K.Wyatt. *The Crystal sands: the chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*. New York: Cornell University. 1975.
- Magellan., Translated by Lord Stanley of Alderley. *The First Voyage Round the World*. (Translated from the accounts of Pigafetta and other contemporary writers.) 1874.
- Michel Parent. "Report on World Heritage Criteria". In ICOMOS study, compiled jukka-jokilehto. *The World Heritage List: What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*. Paris: ICOMOS. 1979.
- Stuart Munro-Hay. *Nakhon Sri Thammarat the Archeology, History and Legends of a Southern Thai Town*. BKK: White Lotus. 2001.

เอกสารภาษาไทย

- กรมศิลปากร. *ฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท ไทภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด. 2551.
- กรมศิลปากร. *รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช*. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. "โครงการวิจัยมรดกทางสถาปัตยกรรมวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช" นำเสนอผลงานวิจัย ในการประชุมวิชาการ และการนำเสนอผลงานวิจัย "100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ครั้งที่ 5" อันเป็นส่วนหนึ่งของ "โครงการวิจัย 100 เอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย". (อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร, ผู้อำนวยการแผนการวิจัย) วันที่ 27-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2554. ณ โรงแรมบี.พี.แกรนด์ทาวเวอร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา.

176 หน้าजू: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม

วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

- เกรียงไกร เกิดศิริ และบุญกร วชิระเกียรติชัย. “การศึกษาพัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม” ใน วารสารหน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม, ฉบับที่ 28 ประจำปีการศึกษา 2557. หน้า 81-117.
- จิตร ภูมิศักดิ์. “นครศรีธรรมราชและอยุธยา” ใน สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน. 2547.
- ตรี อมาตยกุล. “นครศรีธรรมราชในสมัยกรุงศรีอยุธยา”. รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 (พ.ศ.2521). นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2552.
- “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช”. ใน รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยา บดินทรเดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 กุมภาพันธ์ 2505) พระนคร: กรมศิลปากร. 2505.
- ถนนม พูนวงศ์. ประวัติเมืองนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์. 2550.
- ธรรมกิตติ, พระ. (เขียน). สวาท เหล่าอุด, (ปริวรรต และแปล). คัมภีร์ท้าวธาตุวงศ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. 2554.
- นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. 2539.
- นิจ ัญชิระนันท์. “นครศรีธรรมราชในด้านของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์”. ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 1 (พ.ศ.2521). นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 2552.
- ศิวกรการช่าง, บริษัทจำกัด. การบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช. สงขลา: โรงพิมพ์รวมช่าง. 2535.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช มหาสถูปแห่งคาบสมุทรมลายู. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2553.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ. 2555.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. พระพุทธสิหิงค์ “จริง” ทุกองค์ ไม่มี “ปลอม” แต่ไม่ไม่ได้มาจากลังกา. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม. 2546.
- ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. ชีววัฒน์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. 2471.
- ยงยุทธ ชูแค้น. “ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาสมัยอยุธยา ถึงรัตนโกสินทร์” ใน ยงยุทธ ชูแค้น บรรณาธิการ, โลกของกลุ่มทะเลสาบรวบรวมบทความว่าด้วยประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นกลุ่มทะเลสาบสงขลา. พระนคร: สำนักพิมพ์นาคร, 2541.
- วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร. เรียนรู้บูชาพระบรมธาตุเมืองนคร. นครศรีธรรมราช: วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร. 2547.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. อยุธยา พรรณนาภูมิสถานและมรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์. 2551.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. “จารึกพระเจ้าจันทร์ภาณุ ศรีธรรมราช: มรดกความทรงจำแห่งนครศรีธรรมราช”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554.

- วินัย พงศ์ศรีเพียร. “พระตำราเพ็ชรกัลปนา (1): มรดกความทรงจำแห่งเมืองพัทลุง”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 11. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554.
- ศศิกานต์ คงศักดิ์. “นครศรีธรรมราชในจดหมายเหตุพม่า เมินเดส ปินดู ค.ศ.1543 และปัตตานีและนครศรีธรรมราชในสารานุกรมฝรั่งเศส ค.ศ. 1660”. ใน 100 เอกสารสำคัญ: สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2554.
- อมรา ศรีสุชาติ. สายรากภาคใต้: ภูมิลักษณ์ รูปลักษณ์ จิตลักษณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

ฐานข้อมูลออนไลน์

- จารึกที่ 28 จารึกวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช. ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/data_bases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=278
- จารึกที่แกนปลีใต้กลีบบัวหน้าพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช. ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=1318
- จารึกวัดเสมาเมือง. ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=323
- จารึกวิหารโพธิ์ลังกา ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เข้าถึงข้อมูลที่ http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_detail.php?id=556

Buddhism and Architectural Heritage of Wat Phra Borom That Nakhon Si Thammaraj

Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D., Lecturer

Department of Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Isarachai Buranaut, Ph.D. Candidate

Researcher

Research Program: Driven Strategic Plan for Thailand as a Hub of Tourism
by Managing the World Heritage in the Main Land of Southeast Asia

Nantawan Muangyai, Ph.D., Lecturer

Department of Tourism
Faculty of Humanities, Chiangmai University

Abstract

“Buddhism and Architectural Heritage of Wat Phra Borom That Nakhon Si Thammaraj” aims to study architectural forms of Wat Phra Borom That Nakhon Si Thammaraj in details. Integration of methodology and historical evidences were used so as to figure out the history of construction. Measurement was done thoroughly, along with the preparation of data base of photographs of existing conditions and the ancient ones, and 3D models so as to systematically describe architectural forms of Wat Phra Borom That Nakhon Si Thammaraj. This study also aims to be used for the nomination of Wat Phra Borom That Nakhon Si Thammaraj as the World Heritage site as well as tourism interpretation.

All components in the site plan of the temple, comprising the Chedi, Phra Rabiang Tub Kaset, Phra Viharn Khian, Phra Maha Phi Ne Ka Sa Rom (Viharn Phra Song Maa), Phra Viharn Dham Sala, the gallery, and the main Viharn, were studied in order to prepare historical trail, glossary of architecture and arts, and 3D models.

The collected data concerns architectural forms, architectural history, and arts. Data from the survey and fields studies can be helpful in terms of cultural heritage management, conservation, and interpretation. In addition, the document is prepared so as to nominate Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat as the World Heritage.

Key Word: Wat Phra Boromthat Nakorn Sri Thamaraj / Wat Phra Mahathat Woramahawihan / Nakhon Si Thammarat / Thai Architecture and Related art / Architectural heritage / Buddhist Architectural Heritage / History of Architecture / World Heritage, World Cultural Heritage / tentative list

